

Een Reis door het Westelijk deel van Midden-Celebes.

Door Dr. ALB. C. KRUYT en J. KRUYT.

Zoo ligt dan onze reis in het Westelijk deel van Midden-Celebes weer achter den rug. Met groote voldoening zien wij er op terug. Voortdurend begunstigd door droog weder, konden wij zonder veel bezwaar het land bereizen.

Ware dit niet het geval geweest, dan zouden vele tochten, die wij te voet moesten doen, heel wat meer inspanning hebben gekost, en zouden wij om den hoogen waterstand in de groote rivieren, waarover nog geen vaste bruggen zijn gelegd, onze paarden hebben moeten achterlaten.

Ook met de resultaten, welke onze reis heeft opgeleverd, zijn wij tevreden. Wij hebben land en volk bekeken uit het oogpunt der Zending, om door vergelijking tot dieper inzicht te komen van den aard van ons eigen werk. Tot beter verstaan van het onderling verschil der Toradja-stammen, die de onderscheiden streken van Midden-Celebes bewonen, en die toch van een en dezelfde afkomst zijn, hebben wij weer heel wat gegevens bijeengebracht, die later in één geheel zullen worden verwerkt, wanneer ons voorloopig onderzoek in deze is geëindigd. Wij meenen, dat we kunnen zeggen, dat we nu het voornaamste omtrent de steencultuur onder de Toradja's bijeen hebben gebracht.

Onze eigenlijke reis ging uit van Masamba in het Loewoesche, de standplaats van den controleur H. J. F. Gunning. Wij moeten beginnen met een hartelijke dankbetuiging

aan dezen heer voor de gastvrijheid, die we van hem en zijne vrouw hebben ondervonden. Aan de hulp door hem verleend bij ons onderzoek in zijne onderafdeeling, hebben wij het voornamelijk te danken, dat we zooveel gegevens hebben kunnen bijeenbrengen.

In de omgeving van de hoofdplaats stelden wij het eerst onze onderzoekingen in. Deze streek is voor onze Possoërs van veel belang geweest. In den ouden tijd — wie weet hoeveel eeuwen geleden — werd Midden-Celebes bezocht door vreemdelingen, menschen van veel hooger ontwikkeling dan de Indonesische stammen, die zij hier vonden. Dit bezoek is vereeuwigd in de legende van Lasaeo, Heer Zon: Op zekeren dag zag men een man, die uit den hemel was neergedaald, gezeten op een witten buffel. Deze Lasaeo leerde aan de menschen rijst verbouwen, ook ijzer smeden. Hij had zijne woning aan de Noordzijde van het Meer, niet ver van de plek, waar thans het hulpziekenhuis van de Zending staat. Maar Lasaeo keerde naar den hemel terug, omdat hij het niet lang bij de onreine menschen kon uithouden. Zijn kinderen echter liet hij achter, en dezen werden de vorsten, die de Indonesische stammen in Midden- en Zuid-Celebes tot op dezen dag besturen.

De beteekenis van deze overlevering is nu duidelijk: De weinige immigranten, waarschijnlijk oorspronkelijk uit Midden-Azië, of uit Voor-Indië afkomstig, hadden groot overwicht over de stammen, die toen ter tijd Midden-Celebes bewoonden, niet alleen door hunne veel grootere kennis, die den eenvoudigen Toradja's min of meer bovennatuurlijk moet zijn voorgekomen, maar ook omdat die stammen uit vreedzame menschen bestonden, die nog geen begrip hadden van oorlogvoeren.

Uit verschillende gegevens moeten wij opmaken, dat het overwicht van deze vreemdelingen op de oorspronkelijke bevolking overweldigend moet zijn geweest. En evenals de Javanen voor hun denken, hun maatschappelijke inrichting, hun landbouw, kunsten en nijverheid veel te danken hebben aan de Hindoe's, zoo hebben ook de Toradja's veel overgenomen van deze zoover boven hen staande vreemdelingen.

Lasaeo, de verpersoonlijking van deze vreemdelingen,

keerde naar den hemel terug, maar zijn afstammelingen bleven. Posso had ook zijn eigen vorst, datoe, maar deze reisde om de een of andere reden naar het Loewoesche, en vestigde zich in Waiboenta, 10 K.M. ten Westen van Masamba. Hij kwam daar gezeten op een witten buffel uit het Noorden, van Leboni, en als zadel gebruikte hij een laag varenbladeren. Vandaar dat alle afstammelingen van deze immigranten het vleesch van witte buffels en varenbladeren niet mogen eten. Die vreemdeling, die zoover boven de Toradja's stond, nam eene vrouw uit de bewoners des lands; maar deze mocht naar de meening der nakomelingen geen gewoon sterveling zijn: zij werd geboren uit een bamboestengel. Daarom mogen de afstammelingen dezer vorsten ook geen bamboespruiten eten.

Van dien tijd af dagteekent de onderwerping van enkele Possosche stammen aan den vorst van Waiboenta. Een andere zoon (nakomeling) van die vreemdelingen (Lasaeo) was Sawerigading, die zijn rol van het begin af meer in het Zuiden, in het Loewoesche speelde. Diens nakomelingen werden de vorsten van Loewoe, die eerst in de buurt van Wotoe, daarna te Pantima, en eindelijk te Paloppo hun zetel hadden. Het overwicht van meergenoemde vreemdelingen was dus mede de oorzaak, dat andere Possosche stammen zich aan den vorst van Loewoe (Paloppo) onderworpen achtten. De vorsten van Paloppo en van Waiboenta waren dus ebenbürtig. Dit zal beneden nog meer blijken.

Op den weg, waarlangs deze vreemdelingen door Midden-Celebes zijn getrokken, hebben zij de onvergankelijke teekenen van hun verblijf achtergelaten, eensdeels in steenen beelden, urnen, dolmen, monolithen en teekenen van phal-lusdienst, anderzijds in tal van in den grond begraven van aarde gebakken urnen, waarin zij de beenderen hunner afgestorvenen, of de asch en de beenderresten na de lijkverbranding wegborgen. Het is de Engelschman W. J. Perry geweest, die in zijn boek „Megalithic Culture in Indonesia” de geschreven gegevens omtrent deze steen-gebruikende vreemdelingen heeft bijeengebracht, en die voor het eerst een verdienstelijke poging heeft gedaan om aan te wijzen welken cultureelen invloed zij op de oorspronkelijke Indonesi-

sche stammen kunnen hebben gehad. Maar zooals wij boven reeds zeiden: dit onderwerp verdient eene afzonderlijke behandeling.

Masamba was dus eertijds een vazalstaat van Waiboenta, maar de vorsten van genoemd rijk hebben volgens de overleveringen hun eigen invloed verspeeld. Een vroegere bestuurder van Waiboenta moet zoo ruw zijn opgetreden tegenover het hoofd (Tomakaka) van Masamba, dat dit staatje zijne gehoorzaamheid aan het gedegeneerde vorstengeslacht van Waiboenta opzeide. Daarna ging Masamba snel vooruit in macht en aanzien, zoodat de Tomakaka van die plaats tegenwoordig heel wat meer beteekent dan de Mokole van Waiboenta. We bezochten een paar maal laatstgenoemde plaats, maar alles daar getuigde van verval.

Het niet eten van het vleesch van witte buffels is in het Waiboentasche en Masambasche zeer verbreid. Dit zal wel mede daaraan zijn toe te schrijven, dat men zich gaarne het voorkomen geeft een afstammeling van de oude vorsten te zijn. En nu is het opmerkelijk, dat men nergens zooveel witte karbouwen ziet als in de uitgestrekte vlakten van dit gebied. Een witte buffel kost dan ook minder dan een zwarte karbouw. Daarvan maken de Possoërs tot hun voordeel gebruik. In de Possostreek zijn witte buffels ver in de minderheid. Ieder jaar brengen nu de Possoërs witte buffels naar het Masambasche, waar ze één exemplaar inruilen tegen twee witte. De Possoërs toch rekenen zich niet tot de afstammelingen van Lasaeo te behooren en zij achten zich dus niet aan dit verbod gebonden.

Het landschap Loewoe is een groote vlakke streek aan den Noordkant van de Golf van Bone. Dit laagland, dat hier en daar tot 35 K.M. breed is, wordt in twee vlakten gescheiden door het Tamboke-gebergte (de drs. Sarasin noemen dit het Koro-oeë-gebergte), dat als een wig naar het Zuiden dringt. In de Oostelijke helft, die zich tot Malili uitstrekt, is Wotoe de eenige plaats van belang. Het middelpunt van de Westelijke vlakte is Masamba, gelegen temidden van uitgestrekte sawahs. Iedere bewoner van dit land weet u te vertellen, dat deze groote vlakte vroeger door de zee bedekt was. Tal van groote rivieren, die zand en slib

uit de bergen aanvoeren, hebben er aan meegewerkt om deze vlakte te vormen.

De lieden, die het Masambasche bewonen, worden door de buurvölker To Raa genoemd. Langen tijd hebben wij naar den oorsprong van dezen naam gezocht. Sommige lieden hadden ons gezegd, dat een zijrivier van de Balease Raa zou heeten, en dat de menschen aan deze rivier hun naam zouden ontleend hebben; maar bij onderzoek ter plaatse bleek ons, dat er geen rivier van dien naam bestaat. De wegopziener, P. Kare, een man afkomstig van Makale, deelde ons ten slotte mede, dat To Raa hetzelfde woord zou zijn als To Radja, met uitlating van dj. De To Bada en To i Rampi noemen de Masambaërs To Iloni, waarmee zij speciaal Mohammedanen bedoelen.

Wanneer bovengenoemde onderstelling omtrent de afleiding van To Raa juist is, komt zij wel met de geschiedenis overeen. De To Raa en de To Rongkong toch zijn van denzelfden stam als de To Radja's uit het Sa'dan-gebied. Allen spreken ook dezelfde taal, het tae, al is natuurlijk van tevoren aan te nemen, dat er een aantal dialectische verschillen zullen bestaan.

Zoowel de To Raa (Masamba) als de To Rongkong weten nog te vertellen, dat zij afstammen van zekeren Lalong, een man, die met zijn gezin uit het Sa'dan-gebied naar de kustvlakte verhuisde. Naar de gewone opvatting dezer overleveringen moet Lalong de vertegenwoordiger zijn geweest van een grooter of kleiner aantal gezinnen, dat hierheen verhuisde. De reden, waarom deze lieden zich van den moederstam hadden afgescheiden, kon niemand ons meer vertellen. Het is mogelijk, dat het de druk was, welke op de Sa'dansche Toradja's werd uitgeoefend door de vreemdelingen van Hindoesche origine, die uit het Zuiden komende, hun macht aan de Sadan-Toradja's deden gevoelen. Wij kunnen op deze aangelegenheid, welke van veel belang is bij de bepaling van den invloed van meergenoemde vreemdelingen op de oorspronkelijke bevolking, niet nader ingaan.

Dat het heengaan van Lalong moet hebben plaats gehad na de komst dier vreemdelingen, blijkt het duidelijkst uit de mededeeling, dat Lalong's vrouw haar weeftoestel meege-

bracht had, want het weven moet de oorspronkelijke bevolking van Celebes van de Hindoe-nakomelingen hebben geleerd. Dit oude weefgetouw van Lalong's echtgenoot moet nog bewaard worden bij den Tomakaka van Makakende.

Deze Lalong woonde te Kalooto, ongeveer 36 K.M. ten Noorden van Paloppo, aan den grooten weg, op een bergje, dat Pong tenge heet. De steenen, waarop hij de palen van zijne woning plaatste, liet hij uit de bedding van de Rongkong-rivier halen. Landobeloea, een dochter van Lalong, moet met den zesden kleinzoon van den uit Leboni gekomen hemelling zijn gehuwd.

Wij vernamen van Ne' Awang, den ouden Tomakaka van Kanandede, het volgende verhaal omtrent Lalong, en de verspreiding van diens nakomelingen langs de Rongkong-rivier: Er moeten twee Lalongs zijn geweest: De vader of Lalong matoea zou afkomstig zijn van Banoea po'on in het Sadan-gebied. Vandaar verhuisde hij naar het reeds genoemde Kalooto. Zijn zoon was Lalong mangoera of de jonge Lalong, en diens zoon weer heette Lalo-lalo. De laatste kreeg een zoon, die Tomakaka heette, en deze was de eerste, die het bergland van Rongkong introk en zich te Parara vestigde. Een zoon van Tomakaka stichtte Lena, en een zoon van dezen weer Tandoeng. Tomakaka Tandoeng had drie zoons, die ieder een anderen kant optrokken, en de kampongs Saloe Pakoe, Boeka en Kanandede stichtten. Limbong is een uitzwerming van Kanandede, waarheen — nadat die plaats al lang bestond — de grootvader van onzen zegsman als Tomakaka of hoofd verhuisde. Van Limbong uit is toen weer een deel der inwoners verder getrokken naar het Noordwesten, naar het tegenwoordige Barobo (Lemo), waar zij zich met daar reeds gevestigde lieden uit Seko hebben vermengd.

Voor een deel zijn de To Raa tot het Mohammedanisme overgegaan door invloed van het Waiboentasche vorstenhuis. Eerst drie jaar geleden heeft Masamba een missigit gekregen. In het eerste jaar van den grooten oorlog namelijk hebben een zestal Turken een bezoek gebracht aan deze streken. Wat zij precies hebben gezegd en gedaan, is niet bekend geworden, maar zeker is, dat van hen een godsdien-

stige opwekking is uitgegaan, want na dit bezoek zijn op verschillende plaatsen, als te Timampoe'oe aan het Towoeti-meer, te Wotoe en te Masamba in allerlei Mohammedaansche bedehuizen opgericht. Volgens de verhalen, die we vernamen, moeten de dorpshoofden in het Masambasche zeer ontstemd zijn geweest over den bouw van de moskee, omdat dit geheel buiten hun voorkennis om was gebeurd. Dat sedert de rijst nog geen enkele maal goed is gelukt, wordt mede aan de oprichting van dit gebouw geweten. Het gebruik, dat er van gemaakt wordt, is zeer gering.

Het tegenwoordig hoofd (Tomakaka) van Masamba is een nog jonge man, die ijverig de bedoelingen van het Gouvernement tracht te bevorderen. Bij zijn vader, den ouden Tomakaka, hebben we nog een aangenaam bezoek gebracht. Deze opgewekte oude heer heeft ons veel uit den ouden tijd verteld, en hij was zeer in zijn schik, dat hij zich in het Possosch met ons kon onderhouden, omdat hij op zijn leeftijd niet meer in staat was geweest het Maleisch voldoende aan te leeren. Het Bare'e had hij zich eigen gemaakt bij de bezoeken van de vertegenwoordigers van de Possosche stammen, wanneer deze hunne hulde kwamen betuigen aan hun heer te Waiboenta. Ook was de oude man in zijne jonge jaren eens aan het Possomeer geweest.

De vlakte aan de Noordzijde van de Bone-Golf wordt doorsneden door den grooten weg van Paloppo via Masamba en Wotoe naar Malili, een afstand van 115 paal, of ongeveer 173 K.M. Langs dezen weg snorren reeds een paar automobielen, zoodat men zich nauwelijks kan voorstellen in Midden-Celebes te zijn. Ook van de motor van den heer Gunning hebben wij een ruim gebruik mogen maken. Toen wij onze reis naar moeilijker te bereizen gedeelten voortzetten, bracht deze heer ons met zijn auto naar de Rongkong-rivier, langs welker rechteroever het paardepad voert naar de gelijknamige landstreek.

Behalve eenige dorpen aan den bovenloop van de Makawa-rivier, hebben de To Rongkong hunne nederzettingen bij of in de buurt van de Rongkong-rivier. Het heele district staat onder den Opoe Palempang, een Loewoeër, die

zijn woning heeft te Barobo, aan den grooten weg, dicht bij de plaats, waar deze de rivier kruist. Overigens heeft ieder dorp zijn eigen Tomakaka, die allen officieel aan elkaar gelijk zijn. Maar van oudsher worden de Tomakaka's, van Makakende een Kanandede door de bevolking als de voornamesten beschouwd. Zij dragen den titel Pangoeloe kada. Bij den dood van deze waardigheidsbekleeders werd in den ouden tijd evenzeer een menschenoffer vereischt, als voor den Opoe Palempang, als deze overleed.

De afstand van Barobo, waar het pad langs de Rongkong-rivier van den grooten weg Paloppo-Malili afgaat, tot aan het grootste dorp van dezen stam, Limbong genaamd, bedraagt 37 paal of ongeveer 56 K.M. Zooals we reeds zeiden, voert de gewoonlijk twee Meter breede weg langs den rechteroever van de Rongkong. Het dal, waardoor de rivier stroomt, is in den aanvang tamelijk nauw, zoodat de weg gewoonlijk in de helling der bergen is uitgehakt. Deze geheele streek is met zwaar bosch begroeid en draagt al de kenmerken van weinig bewoond te zijn. Men komt dan ook pas na 11 paal van Barobo aan het eerste dorp van belang, Parara genaamd.

Tusschen Parara en Boeka (8 paal of 12 K.M.) verwijdt het dal zich aanmerkelijk, zoodat het niet te verwonderen is, dat vele menschen zich in deze streek gevestigd hebben. Onafgebroken ziet men aan beide oevers sawahs. Op verschillende punten zijn rotanbruggen over de rivier gelegd, die het verkeer tusschen de beide oevers vergemakkelijken. De Saloe Pakoe is de eerste zijrivier van belang, die men op dezen weg kruist. Zij stort zich bij het dorp Tandoeng in den moederstroom. Menschen komen langs een rotan brug aan den overkant, maar paarden moeten door de rivier worden geleid.

Het aanleggen van den weg tusschen Boeka en Kanandede (7 paal of ruim 10 K.M.) moet zeker veel moeite hebben gekost. De rivier wringt zich hier door een nauwe kloof met soms bijna loodrechte, tot 40 en 50 Meter hoge wanden, waarlangs het water van zijriviertjes pijsnel naar beneden schiet. Het moet niet mogelijk zijn geweest den weg onder langs deze rotsen uit te houwen, al ware het alleen

om het groote gevaar van aardstoringen. Ieder rotsgevaarte moet dus worden beklommen, totdat op een hooger gelegen deel van de helling de weg in den berg kon worden uitgehakt. Hierdoor wordt dit stuk van den weg vermoelend, doordat men meermalen moet klimmen en dalen.

Op vele plekken, waar gevaar bestaat voor verzakking of aardschuiving, zagen we *Dracaena* geplant, ongetwijfeld met de bedoeling om door de magische kracht van dit gewas het gevreesde gevaar te voorkomen. Hier en daar sijpelt het water uit den bergwand, en op die plaatsen hebben de menschen goten van bamboe aangebracht, waarlangs het water wordt afgeleid, en men het straaltje gemakkelijk in den mond kan laten vloeien. Maar op vele van deze leidinkjes vonden wij een heel herbarium, want ieder, die drinken wil, plukt eerst een willekeurig blad van plant of boom af, en legt dit daar neer. De bedoeling kan wel niet anders zijn dan om hierdoor bij het drinken van dit water geen buikpijn te krijgen, of anders uitgedrukt: de mogelijk schadelijke werking van het water wordt afgeweerd door het blad, dan wel daarop overgebracht, als plaatsvervanger van den persoon zelf.

Boven Kanandede neemt de Rongkong snel in grootte af, want telkens splitst zij zich, zoodat men duidelijk merkt, dat men het bronnengebied van deze rivier nadert. Het dal is over het geheel nauw, maar het kan zich nergens een weinig verbreden, of men vindt er een nederzetting en sawahs, trapsgewijze tegen de berghellingen opgebouwd. Bij paal 68 van Paloppo (7 paal of ruim 10 K.M. van Kanandede) verlaat men de rivier, en beklimt men langs een vrij steilen weg het plateau, dat doorsneden wordt door tal van rivieren, die van alle zijden komen aangestroomd om gezamenlijk de Rongkong te vormen.

Het eerste dorp van belang, dat men op dit plateau bereikt, is Oeri. Het is een genot om na de reis door het Rongkong-dal, waar het oog steeds tegen bergwanden stuit, den blik weer eens vrij te kunnen laten ronddwalen. Dadelijk wordt het ons duidelijk, dat dit plateau het dichtstbevolkte deel van deze streek is. Het oog wordt getrokken naar het groote dorp Limbong, dat op 2 paal (3 K.M.) afstands op

een bijna 200 Meter hooger gedeelte van het plateau ligt. En naar het Noorden, Zuiden en Oosten ziet men overal kleinere en grootere nederzettingen en sawahs, heinde en ver.

In Oeri stond de koffie prachtig. Ze zal wel goed gelukken op dit terrein, dat gemiddeld 1200 à 1500 Meter boven de zee ligt. Er groeit weinig hout in dit bronnengebied van de Rongkong en de grond leek ons ook niet bijster vruchtbaar toe; maar de rijst moet er goed gedijen.

De dorpen der To Rongkong zijn klein; een groot dorp als Limbong is eenig. Deze kampong is op aangelegde terrassen gemaakt. Ditzelfde zagen we in Boeka. Limbong is gebouwd als een vesting met wallen, maar men vertelde ons, dat nog nimmer eenige vijand het dorp had aangevallen. Wij meenen wel te mogen zeggen, dat de To Rongkong geen krijgsvolkszuchtig volk zijn. Men herinnert zich slechts eens ten strijde getrokken te zijn, nu misschien 25 jaar geleden. De Opoe Patoenroe van Paloppo (Loewoe) moet toen een poging hebben gedaan om de lieden van Boentoe in Mamoedjoe, aan den bovenloop van de Karama-rivier, aan zijn gezag te onderwerpen, een poging, die totaal mislukt moet zijn. Bij die gelegenheid zijn vele To Rongkong hun heer ten strijde gevolgd.

De To Rongkong waren schatplichtig, zoowel aan den Datoe te Paloppo, als aan den Mokole van Waiboenta. Wanneer deze heeren rijst en buffels nodig hadden, werd dit alles door de Rongkongers gebracht. En wanneer zij of hun gemachtigden in het bovenland kwamen, voorzagen de menschen hen van het noodige.

De Datoe van Paloppo moet bijzonder op de Rongkongers gesteld zijn geweest. Men beweert, dat indien één hunner door een anderen volksstam werd gedood, de Datoe zes slaven als zoenoffer voor den verslagene eischte. De oude Tomakaka van Limbong, Ambe Samanggoe, vertelde ons, dat hij gedurende zijn leven, voor de occupatie door het Gouvernement driemaal zijn opwachting bij den Datoe van Paloppo en tweemaal bij den Mokole van Waiboenta was gaan maken.

Dat de To Rongkong goede grondwerkers zijn, wordt door de ambtenaren bevestigd; nimmer wordt eenige moeilijk-

heid bij het verrichten van de heerendiensten ondervonden. Dit blijkt ook uit de kunstig aangelegde sawahs, en uit de muren, die op vele plaatsen aan den weg zijn opgebouwd om het afstorten van den grond te voorkomen. In de Masewe- en Watari-vlakten in het Possosche vindt men oude vestingen van keurig opgeworpen aarden wallen voorzien. Dit valt aanstonds op, omdat de Possoërs en Moriërs zulke werken niet kunnen uitvoeren. Ieder weet nog te vertellen, dat die wallen zijn opgeworpen door een groep Rongkongers, die zich voor dit werk verhuurden. Dit moet nu 60 of 70 jaar geleden zijn. Elke omwalling werd betaald met zeven karboûwen. Maar de prijs werd ook gedeeltelijk in honden voldaan: in de plaats van een buffel werden vijf honden gegeven. Dit bericht klonk ons eerst vreemd in de ooren, maar nu wij weten, dat het hondenoffer zulk een belangrijke rol speelt in het Rongkongsche, verwondert het ons niet meer, dat deze lieden veel honden trachtten te krijgen. Deze en andere ethnografische bijzonderheden zullen wij echter in een afzonderlijk opstel bijeenbrengen.

In ieder dorp vindt men ook een huis, dat zich in grootte van de andere onderscheidt. Dit is de *banoea katongkoan*, de woning van het dorps hoofd of *Tomakaka*. Dit is het stamhuis van het dorp, dat door alle dorpsgenooten wordt opgericht en onderhouden. Dit huis is een toevluchtsoord voor lieden, die des doods schuldig zijn. Wanneer iemand een misdaad heeft begaan, waarvoor hij gevaar loopt gedood te zullen worden (een moord of overspel op heeterdaad betrapt), zal hij deze woning zien te bereiken, want dan is hij zijn leven zeker, en zijn schuld wordt geboet met karboûwen en katoenen goederen.

Zooals we reeds hebben gezegd, wordt ieder dorp bestuurd door een *Tomakaka*. Deze heeft naast zich twee andere waardigheidsbekleeders: de *Siadja* en de *Pongarong*, die met hun drieën het dorpsbestuur uitmaken. De *Siadja* is de rechterhand van den *Tomakaka*; vooral helpt hij dezen in het beslechten van rechtszaken. De *Pongarong* regelt alleen landbouwaangelegenheden, maar waar het geldt het opdragen van offers aan de goden (*dewata*), kunnen zoowel de *Pongarong* als de *Siadja* dit doen. Deze drie leden van het

dessabestuur krijgen geenerlei bepaalde belooning voor hun regelende werkzaamheden; maar bij iederen maaltijd wordt voor ieder van hen een speciaal aandeel daarvan aange-wezen. Ook van ieder dier, dat geslacht wordt (behalve van kippen), krijgen zij hun vaste deel. Deze drie betrekkingen zijn erfelijk in dezelfde familie. Acht men om de een of andere reden den zoon van den vorigen functionaris voor dit ambt ongeschikt, dan neemt men bijvoorbeeld diens neef.

Van de menschen in Rongkong hebben we een prettigen indruk meegenomen. Zonder eenige terughoudendheid, en met opgewektheid geven ze u op alles wat ge vraagt antwoord. In dit opzicht komen ze sterk overeen met hun stamgenooten in het Sa'dan-gebied. Van verschillende bezoeken in de huizen hebben we de aangenaamste herinneringen bewaard. Wat kon de oude Tomakaka van Kanandede, Manana' of Ne'Awang, gezellig van den ouden tijd vertellen. En met welk een geduld en een belangstelling trachtten velen, zoowel mannen als vrouwen, ons een begrip te geven van het zoogenaamde ikatten, het vervaardigen van bijzondere weefsels, waarvoor de Rongkongers bekend zijn. Wat een gelach als we hen verkeerd begrepen hadden; dan nog maar eens voorgedaan. Want dit ikatten is een ingewikkeld procédé: de schering wordt op verschillende plaatsen met pisangbast stevig omwonden om te voorkomen, dat de blauwe verfstof, waarin het garen zal worden gedompeld, die plekken kleurt. Hierna worden de blauw gekleurde deelen gebonden en die bindsels weggenomen, waar men het garen geel of rood wil hebben. Zulk een weefgetouw met zijn talrijke bindsels doet denken aan een reuzenhoofd met honderden papiljotten. Met groote zekerheid en vingervaar-digheid worden deze bindsels gelegd, zonder dat men zich een oogenblik bedenkt.

Merkwaardig is, dat dit ikatten nog onder de Rongkongers gevonden wordt, waar de moederstam (de Toradja's in het Sa'dan-gebied) dit soort weven niet (niet meer?) kent.

De geikatte doeken worden naar andere stammen verkocht. Zoo zagen wij in het landschap Seko misschien de helft van de vrouwen met die weefsels loopen. Zelfen dragen de Rong-

kongsche vrouwen ongekleurde eigen weefsels als sarong; ook wel gekocht katoen. Naar Boegineesche gewoonte wordt de lange saroeng over den eenen schouder geslagen, waardoor het heele lichaam, behalve hoofd en armen, bedekt is. Op reis zijnde dragen ze gewoonlijk een baadje en een grooten hoed (saroeng) op het hoofd. In huis zagen we vele vrouwen met een band van bamboe of katoen om het hoofd, zooals ook door de vrouwen in de Berglandschappen van de Onderafdeeling Posso wordt gedragen (tali-tali heet zoo'n band). De mannen gebruiken zonder uitzondering een korten broek en een hoofddoek.

De Rongkongers zijn nog niet besmet met de ondeugden, die de Sa'danners van Rante Pao en Makale ontsieren. Het huwelijksleven, dat bij deze laatsten, waarschijnlijk onder invloed van het vorstenbestuur, zeer los is, zoodat zij een tamelijk zedeloos volk zijn geworden, is bij de Rongkongers nog normaal, zooals het ook bij de andere stammen van Midden-Celebes wordt gevonden. De hanengevechten, waardoor de Sa'dan-Toradja's berucht zijn, zijn in Rongkong nog geheel onbekend, ja, sommigen beweerden, dat ze verboden waren door de adat, omdat anders de rijst niet zou gelukken.

Men vindt in Rongkong ook niet die scherpe afscheiding tusschen adel en slaven, rijken en armen. De maatschappij is veel democratischer ingericht, en zij vertoont daardoor meer overeenkomst met wat onder de Possoërs gevonden wordt. Meer dan een Tomakaka heeft ons verzekerd, dat lieden van adel en de mindere man van dezelfde afkomst zijn. Ook wordt dit hierdoor bevestigd, dat er geen essentieel verschil bestaat tusschen het begraven van het lijk van iemand uit den adel en dat van een mindere. Om al deze redenen is het te bejammeren, dat de zending daar nog niet kan gaan werken, want wij moeten ons al zeer vergissen, wanneer deze Rongkongers, wanneer met beleid wordt opgetreden, niet eerder tot het Christendom zouden zijn te bewegen dan de Sa'dan-Toradja's.

Of gevreesd moet worden, dat de Islam onder deze menschen voort zal dringen? Wij durven het niet zeggen. Tot nu toe is Tandoeng het laatste dorp, waar men het Mohammedanisme heeft omhelsd. Dat dit niet veel te beteekenen

heeft, blijkt uit het feit, dat deze Mohammedaan geworden Rongkongers nog als vroeger voortgaan met het brengen van honden- en varkensoffers; ze verschillen hierin alleen van hunne heidensche stamgenooten, dat ze het vleesch van deze dieren niet eten. Ze noemen zichzelf ook geen To Rongkong meer, maar ze duiden met dezen naam de Heidenen aan, die bovenstrooms wonen. Maar al zit het Mohammedanisme er nog zoo dun op, het is reeds zoo vaak gezegd: alleen de naam Mohammedaan te zijn sluit reeds het hart voor het Christendom.

De Tomakaka van Parara vertelde ons, dat het ongeveer zeven geslachten geleden zal zijn, dat de lieden van deze plaats Mohammedaan zijn geworden. De reden, welke hij voor dezen overgang opgaf, was de volgende: Wanneer de verschillende hoofden van Paloppo opgingen om hun hulde aan den vorst te betoonen, werden de voormannen uit de Mohammedaansche streken met meer onderscheiding behandeld, dan de heidensche waardigheidsbekleeders. Dit begon de laatsten te steken, en daarom gingen eenigen hunner tot den Islam over.

De rijst verkeerde overal in een verschillend stadium van groei; te Kanandede bijvoorbeeld was het gewas pas een paar voet hoog, terwijl men in Limbong al geheel had afge oogst. In dit laatste dorp lagen de pleintjes tusschen de huizen vol rijst, die men te drogen had gelegd. Werden de bossen opgeborgen, dan werd de grond zorgvuldig opgeveegd om de afgevallen korrels bijeen te brengen. Oude vrouwtjes hielden zich bezig de korrels van de zanddeelen te scheiden, die er onder waren geraakt. Zij deden dit door een prop oude lappen met een glad oppervlak in de korrels te drukken. De rijst bleef dan door hare haren aan het katoen kleven, maar de korrels zand werden niet opgenomen. Op deze wijze ging dit werk vrij vlug van de hand.

Men sprak er te Limbong van, dat men, nu de rijst zoo goed was gelukt, binnenkort het ma'belo' zou vieren, een feest, waarvoor men in den ouden tijd een versch menschenhoofd ging halen (gewoonlijk ging men daartoe naar Lotong in het district Galoempang-Mamoedjoe), maar waarvoor men zich tegenwoordig met oude schedels tevreden moet stellen.

(Wordt vervolgd).

Een Reis door het Westelijk deel van Midden-Celebes.

Door Dr. ALB. C. KRUYT en J. KRUYT.

(Vervolg *).

De weg, die van het landschap Rongkong naar Seko voert, is in heerendienst aangelegd; maar in hoofdzaak is daarbij het oude pad gevolgd. Dit beteekent, dat alle hoogten van het scheidingsgebergte moeten worden beklommen, want liever dan langs de hellingen te loopen, waar de voet geen vast steunpunt kan vinden, volgde men de ruggen der bergen. Hierdoor komt het, dat deze weg tot een hoogte van bijna 2500 Meter stijgt, maar daartegenover staat, dat 1 vrij recht op het doel afgaat. Van Limbong tot Lodang, het eerste dorp in Seko, is de afstand 25 paal of circa 38 K.M.; hij is dus goed in een dag af te leggen.

Het pad voert eerst over verschillende riviertjes, die alle hun water in de Rongkong ontlasten. Een bijzonder aardig gezicht heeft men daarbij op de kampong Salo Rante, die als een oase ligt op een zacht glooiend terrein, te midden van enkel sawahs. Bij paal 83 van Paloppo bereikt men het hoogste punt van den weg, den berg Takala, op 2470 M. hoogte. De rivieren, die men aan gene zijde ontmoet, voeden alle de Karama-rivier, die zich in Straat Makasser ontlast. Bij paal 84, op de plek, die Pokadongan heet, treft men een bron aan, waarom deze plek gewoonlijk als rustpunt op dezen weg wordt gebruikt.

Wanneer men de kaart van Midden-Celebes bekijkt, zal

*) Vervolg van blz. 16.

men in het Westelijk gedeelte veel bergen vinden, die Takala heeten, en steeds loopt er een voetpad over bergen van dien naam. Takala heet een eenvoudige offerstellige: een stok, waarvan het bovengedeelte in vieren is gespleten, en waarin men een offer van sirih-pinang klemt, waarna de stok in den grond wordt gestoken. Deze offerstokken plant men steeds, wanneer men van het eene stroomgebied in het andere overgaat, zooals men zegt: „opdat ziekte en onheil de reizigers niet zullen volgen”. Takala is dus niet de naam van den berg, maar hij geeft de plek aan, waar takala's worden opgericht, dus: het hoogste punt van het gebergte. Wanneer iemand uit Seko voor de eerste maal naar een ander stroomgebied reist, stoot hij, op den Takala gekomen, met den hiel op den grond; dan neemt hij een weinig van die gestampte aarde, en wrijft zich dit op voorhoofd en buik, „opdat de nieuw te betreden grond hem geen hoofd- of buikpijn (geenerlei ziekte) zal berokkenen”.

Overal op de wegen in dit gebergte (en in het algemeen op alle bergen in het Westen van Midden-Celebes) vindt men talrijke sporen van de Anoa depressicornis. Herten worden in deze streken niet gevonden. Nog nergens in het Rongkong-gebied en verder het binnenland in zijn ze doorgedrongen.

Al dalende heeft men prachtige vergezichten over de vlakke, die zich tusschen Lodang en Wono uitstrekt. Van deze hoogte af gezien dringt deze inzinking tusschen de bergen de gedachte aan ons op, dat hier, evenals op zoo talrijke plaatsen in Midden-Celebes, een meer moet zijn geweest. Ja, in het avondlicht komen de heuveltjes met scherpe ruggen, waarmede de gansche streek bezet is, ons voor als hooge golven, die op een machtig woord zijn verstaand. De afwatering van deze hoogvlakte heeft voornamelijk plaats door twee rivieren: de Lodang, die uit het Zuidoosten komt, en de Wono, die van Noord naar Zuid stroomt. Ongeveer drie K.M. ten Zuiden van Wono ontmoeten deze rivieren elkaar. Op dit punt is een rotan-brug gelegd, waarlangs menschen zich naar den overkant kunnen begeven; paarden moeten door de rivier worden geleid, een werk, dat in dezen drogen tijd geen al te groot bezwaar op-

leverde, maar dat in de natte moesson, wanneer de rivieren gezwollen zijn, eene onmogelijkheid is. Daarom zijn aan den linkeroever der rivier eenvoudige stallen gemaakt, waar de inspecteerende ambtenaren hunne paarden kunnen achterlaten om te voet Wono te bezoeken. Aan die zijde van de rivier is ook een gehucht, Lempangan genaamd.

Dadelijk na de vereeniging van Lodang en Wono breekt de rivier, die nu Betoewe heet (we hoorden de Wono-rivier ook wel Betoewe noemen), zich door het gebergte om zich door een vrij nauw dal naar lagere streken te spoeden. De weg, die naar Amballong en Pewaneang voert, is in de helling van het gebergte aan den linkeroever uitgehouden. Slechts op één plek verbreedt zich dit dal tot een kleine vlakte. Deze plek heet Sae (8 paal of 12 K.M. van Wono). Hier voegt zich de weg, die rechtstreeks van Lodang komt, samen met dien van Wono (de afstand van Wono naar Amballong bedraagt 13 paal of 20 K.M.).

De beteekenis en den oorsprong van den naam Seko hebben we niet kunnen ontdekken. Het land wordt in twee deelen verdeeld: Het gedeelte in het gebergte met de beide kampongs Amballong en Pewaneang* heet Seko, en het Oostelijk stuk van dit landschap, met de kampongs Lodang en Wono, wordt daarvan onderscheiden door de bijvoeging: Pada. Dit laatste doelt natuurlijk op de vlakte, waarin die plaatsen liggen.

De bewoners van deze twee deelen van het landschap moeten al geruimen tijd van elkaar gescheiden en onder verschillende invloeden hebben geleefd. Niet alleen komt dit uit in het gebruik van vele woorden, welke van elkaar verschillen, maar mede in hunne gewoonten, die in vele opzichten uit elkaar loopen. Wat de zeden en gewoonten van dit volk betreft, hopen we daarvan meer mede te deelen in een afzonderlijk opstel. Omtrent het verschil in die zeden en gewoonten kunnen we hier reeds vaststellen, dat dit voor een goed deel moet worden toegeschreven aan den invloed

*) De Sekoërs zeggen: Pohoneang; voor alle w's zeggen zij: h; dus: Hono voor Wono, Loehoe voor Loewoe. Waiboenta noemen zij Leboentang, en voor Masamba zeggen zij Masama.

van de hooger staande Rampiërs op de lieden van Lodang en Wono.

De vier dorpen van Seko liggen op heuvels, met aarden wallen, waarop bamboe geplant, omringd. Deze wallen zijn reeds zeer vervallen. Het grootste is Wono.

We zullen wat langer bij dit in vele opzichten merkwaardige volkje stilstaan, omdat er tot nu toe nog niet veel over hen geschreven is.

Zoodra wij met de Sekoërs kennis maakten, viel ons hun uiterlijk op, als geheel verschillende van dat der Toradja-stammen. De bewoners van Seko kunnen dan ook niet meer tot de Toradja's worden gerekend. Deze lieden zijn verwant met de Galoempangers, die een drie dagreizen stroomafwaarts van de Karama-rivier wonen. Wanneer we op de kaart de verspreiding der stammen over Midden-Celebes nagaan, valt het ons op, welk een groote rol de loop der rivieren heeft gespeeld. Op zichzelf is dit heel natuurlijk, want in den ouden tijd waren de rivieren de wegen, waarlangs men zich verspreidde. Zoo heeft ieder stroomgebied zijn eigen stammen-complex en de Karama is het gebied van de To Seko en hun verwanten.

Deze menschen moeten jarenlang in afzondering hebben geleefd en in velerlei opzicht staan ze in ontwikkeling ten achter bij de Toradja's. Maar daarom ook is de bestudeering van dit volkje van zooveel belang voor de kennis van de oorspronkelijke cultuur der Toradja's, vóórdát zij in aanraking kwamen met de met steen werkende vreemdelingen. Van enkele takken van kunst en nijverheid, hun dans en hun priesterschap wisten zij nog te vertellen, dat zij die hadden overgenomen van de Rampiërs, een Toradja-stam uit het gebied van de Koro (Lariang), met welke zij het langst in contact zijn geweest. Een eenvoudig, vreedzaam volkje, die Sekoërs: aan oorlogvoeren hadden ze nooit gedaan, alleen zich verdedigd, wanneer zij door andere stammen werden aangevallen, en dit gebeurde nogal eens.

Daarvan wist het oude hoofd van Wono veel te vertellen. Vroeger lag dit dorp een uur loopens ten N.N.O. van de tegenwoordige kampong, maar daaruit waren ze verjaagd door de To Banasoe. Toen was men naar Harairi verhuisd,

ongeveer een halfuur loopens ten Westen van Wono, aan den overkant van de rivier. Vandaar werden ze verdreven door de To Bada en To Banasoe. Ook in hun tegenwoordige woonplaats zijn ze belegerd geweest, maar er uit verdreven zijn ze niet meer. Telkens onderwierpen de To Seko zich aan de overweldigers, en kochten dan hun vrijheid met slaven, buffels, poritoetoe (geïkatte kains uit Rongkong) en vooral ijzer, dat in den vorm van een soort schop gesmeed, in groote hoeveelheid aan den vijand werd uitgeleverd. Er is nog een verhaal, waarin wordt gezegd, dat de To Seko 10 slaven en 50 buffels moesten betalen, bovendien nog enkele manden met ijzeren schoppen, vóórdat ze hunne vrijheid herkregen.

Tijdens het leven van onzen zegsman was de vijand vijfmaal in het land gekomen. Toen hij nog een jongen was, waren de To Rampi en To Banasoe komen brandschatten; de Sekoërs hadden zich toen onderworpen. Toen hij reeds kinderen had, was Banasoe Wono komen pressen om mee te vechten tegen Galantewang; van de Wonoërs waren er toen wel 50 man gedood; van den vijand waren slechts weinigen gevallen. Later kwamen de To Koelawi Wono belegeren. Men wees ons de plek aan op Pada Maloea, waar de vijand zijne versterkingen had opgericht. Ze waren gekomen, toen de vrucht der rijst zich zette; ze oogstten haar en aten er geruimen tijd van, maar ze waren niet in staat de Wonoërs te overwinnen. Eindelijk kwamen de menschen van Waiboenta hen te hulp, en met vereende krachten werd de vijand toen verdreven.

Zestien jaar geleden drongen de To Banasoe door tot Lodang; ze vielen echter het dorp niet aan, maar legerden zich op ongeveer 5 K.M. afstands te Papehahoi. Toen verenigden alle lieden van Seko zich, en het gelukte hen om den vijand tot den terugtocht te dwingen, met achterlating van 5 dooden. De laatste maal, dat de vijand hen kwam plagen, was kort voordat het Gouvernement orde op de zaken kwam stellen. Een troep Koelawiërs had zich toen in de buurt van Lodang opgesteld, met het oogmerk om tegen het aanbreken van den morgen het dorp te overvallen. Zij werden echter bijtijds ontdekt, maar het gelukte hun toch

nog vier menschen op een rijstveld te dooden, terwijl twee lieden van Amballong ook het leven lieten, gedood door een afdeeling van den vijand, die dezen kant uit was gezonden.

Om een voorbeeld te geven, hoe in den ouden tijd onder de stammen van Midden-Celebes een oorlog kon ontstaan, deelen wij het volgende verhaal wat uitvoeriger mede. Eens werden de To Seko door Rongkongers gedwongen om mede op te trekken tegen Batoedaan in Mamoedjoe. Geen van beide partijen behaalde de overwinning. Toen de aanvallers naar huis waren teruggekeerd, maakten de Sekoërs vrede met Batoedaan. Maar hierover waren de voormalige bondgenooten, de Rongkongers, zoo verstoord, dat zij Lodang aanvielen. In het gevecht, dat daaruit ontstond, leden de Rongkongers de nederlaag; wel 50 man van hen sneuvelden. Over dit verlies gingen zij zich bij den Datoe van Loewoe beklagen, en deze gaf hun den raad om niet meer naar Seko ten strijde te trekken, maar de lieden uit die streek op te wachten, wanneer zij hunne hulde aan den heer des lands gingen bewijzen. Vanuit een hinderlaag zou het hun dan gemakkelijk vallen enkelen te dooden en op deze wijze wraak te nemen voor de ondervonden nederlaag.

Deze raad werd opgevolgd en de toeleg gelukte, want van het gezelschap, dat zijne opwachting bij den heer ging maken, werd het hoofd Toerong gedood. De overigen wisten naar Paloppo te ontkomen. Aangezien zij de terugreis niet meer door Rongkong durfden nemen, gingen ze over zee naar Masamba, om vandaar over Leboni en Rampi naar hun land terug te keeren. In Rampi vonden zij een hoofd uit Banasoe, die daar gehuwd was. Zij informeerden bij dezen of een familielid van den Tomakaka van Parara, die eenigen tijd geleden naar Banasoe was gegaan om koper te gieten, daar nog verwijlde. Toen deze vraag bevestigend beantwoord was, droegen de hoofden van Seko den Banasoeër op dien man te dooden. Dit gebeurde en na eenigen tijd vernamen de lieden van Parara, dat hun familielid door Banasoeërs was gedood.

Intusschen verstreek er een geruime tijd, waarin de Datoe van Paloppo vrede sloot tusschen Rongkong en Seko.

Maar toen kort daarop een troep Banasoeërs in Seko kwam met vredelievende bedoelingen, haastten de Rongkongers zich daarheen, en doodden een van hen om wraak te nemen over hun vermoorden stamgenoot. Hierover was Banasoe weer zeer ontdaan. Zij zeiden: Wij hebben den Rongkonger op uw verzoek gedood en nu wordt daarover op ons wraak genomen. Het rustte zich weer uit tot den strijd tegen Seko, dat een totale nederlaag leed.

Een andere eigenaardige oorlogsadat in verband met Seko leeren wij uit het volgende verhaal kennen: In den ouden tijd waren de To Bada schatplichtig aan Waiboenta. Boven hebben wij al verteld, dat Waiboenta zijn macht over Masamba verloor door het onhebbelijk optreden van den Mokole van dat rijkje. Hetzelfde was het geval met Bada: Deze vazalstaat zeide zijn gehoorzaamheid aan zijn heer op. Maar hiermede nam Waiboenta geen genoegen, en een oorlog ontstond. In dien strijd leden de lieden van Waiboenta herhaaldelijk de nederlaag, en de To Bada bedreigden Waiboenta met algeheelen ondergang. Toen vroeg de voormalige heer aan zijn vazal om vrede. Bada wilde wel vrede, echter onder voorwaarde, dat Waiboenta al zijn geweren, speren en zwaarden aan Bada zou uitleveren.

In dezen nood vroeg Waiboenta om hulp aan Paloppo en om den zusterstaat deze schande te besparen, bood de Datoe aan Bada het zeggingschap over Seko aan. (Dit moet gebeurd zijn, toen de grootvader van den tegenwoordigen Soelewatang nog leefde; en deze tijdsbepaling klopt met de gegevens, welke wij daaromtrent in het Possosche hebben verkregen). Dit voorstel werd aangenomen, en sedert kwamen de To Bada elk jaar de hulpelooze Sekoërs brandschatten. Ieder jaar moesten de vijf dorpen der To Seko (er bestond toenmaals nog een vijfde dorp: Oewai Jane, niet ver van Pewaneang, aan den voet van den berg Potali) een slaaf en 40 stuks ijzeren schoppen (peboea of pekeke) leveren. Maar eens eischten deze onderdrukkers 20 karbouwen van ieder dorp. Dit werd den Sekoërs te erg. Zij weigerden verder alle gehoorzaamheid aan Bada, en liepen naar den Datoe van Paloppo om hulp te vragen. Deze hulp werd hen geboden, en daarmee gelukte het den To Seko de To Bada

zoo geheel en al te verslaan, dat zij ze tot in hun eigen land vervolgden. Sedert laten de To Bada geen rechten meer op Seko gelden.

In verband met dit verhaal moeten wij ons een kleine uitweiding veroorloven. Behalve Seko werd aan Bada bij dezelfde gelegenheid ook het vasalstaatje Bantjea, aan den Westoever van het Possomeer, door Waiboenta afgestaan. Ook voor dezen kleinen stam brak toen een zware tijd aan, daar elke Badaer, die in die streek kwam, deed wat goed was in zijn eigen oogen. Toen sloegen allen de handen in elkaar: een kudde van 40 karbouwen werd bijeengebracht en naar Bada geleid, en met deze dieren kochten de Bantjeaërs zich weer vrij van hun lijfeigenschap.

De bewoners van Pewaneang en Amballong hadden meer te verduren van de zijde van Mamoedjoe, zelfs van hunne stamgenooten te Ponasoeang (district Galoempang). Het verhaal omtrent het ontstaan van den eersten en eenigen oorlog tusschen boven- en benedenland van dit stroomgebied doet alleen denken aan onderlinge twisten. Voor de kennis van het volk is dit verhaal niet onbelangrijk, en daarom deelen wij het hier mede: Iemand van Ponasoeang had een katoenen schaamgordel aan een man van Pewaneang geleverd, die hem daarvoor een kapmes zou geven. Toen Pewaneang de betaling van zijn schuld maar steeds uitstelde, overviel Ponasoeang dit dorp, en doodde enkelen hunner. Geruimen tijd, nadat er weer vrede was, gebeurde het omgekeerde: Pewaneang gaf aan Ponasoeang een kapmes, waarvoor een katoenen schaamgordel zou worden geleverd. Toen de betaling uitbleef, kwam er weer oorlog. Na dien tijd zijn de Sekoërs van dezen kant alleen nog maar bestookt door Mamoedjoe, en wel uit ijverzucht, omdat de lieden van Seko getrouwer hun hulde aan den Datoe van Loewoe brachten, dan aan den Radja van Mamoedjoe. Dit zit aldus in elkaar:

Terwijl men van het Westen uit, van den Mamoedjoeschen kant, reeds lang bekend was met het verblijf van de stamverwante Sekoërs aan de bronrivieren van de Karama, was men in Loewoe daarmee nog geheel onbekend. Nu gebeurde het eens, dat een vrouw van Tamatang, waar de lie-

den van Lodang eertijds woonden, ver in het gebergte ging jagen. Als toespijs had ze Spaansche peper meegenomen. Een man van Mangkaloeke *) was vanuit het Zuiden het gebergte ingegaan, mede met het doel om te jagen; hij had zout bij zich als toespijs. Beide menschen ontmoetten elkaar en ieder kookte zijn eigen potje. De man van Mangkaloeke kende de Spaansche peper niet en de vrouw van Tamatang had nooit zout geproefd. Dit gaf aanleiding tot allerlei vragen heen en weer, die tot de ontdekking leidden, dat Spaansche peper met zout vermengd aan het voedsel een bijzonder aangename smaak geeft. Die twee menschen huwden met elkaar. Als hun kinderen worden genoemd Tapangala en Tareboe; maar welke rol deze in de geschiedenis of in de overleveringen der To Seko spelen, hebben we nog niet kunnen ontdekken.

Intusschen gaf de man van Mangkaloeke, weer thuisgekomen, aan den Datoe van Loewoe kennis van zijne ontdekking. Een legermacht werd toen naar Seko-Pada gezonden, die de inwoners van Lodang en Wono dwong den Datoe als hun heer te erkennen. Als teeken van hunne onderwerping brachten zij buffels aan hun heer.

Amballong en Pewaneang zouden niet door geweld van wapens zijn onderworpen, maar toen deze dorpen vernamen, dat hunne stamgenooten op geregelde tijden naar Paloppo gingen, voegden zij zich bij hen en namen als bewijs van hulde ijzer mede. Eerst wanneer zij van Paloppo waren teruggekeerd, zonden zij 5 pangoena, ijzeren wiedijzers of schopjes, naar Boeko, een in de buurt van Pewaneang gelegen dorp. De lieden van Boeko zorgden dan, dat deze hommage aan het zeestrand bij den radja van Mamoedjoe kwam.

De tuchtiging, die de radja van Mamoedjoe de lieden van Pewaneang en Amballong deed ondergaan, omdat zij den Datoe van Paloppo meer eer bewezen dan hem, moet de aanleiding zijn geweest, dat de vrouwen en meisjes in die beide dorpen kort haar dragen. Een ieder, die daar komt,

*) Op de kaart staat: Kaloeke. Dit Mangkaloeke speelt in meer overleveringen der Toradja's, vooral in die der To Bada, een rol. Welke die is kunnen we nog niet bepalen.

moet de raagbollen der vrouwen opvallen, waardoor het voorkomen, dat toch al niet veel aantrekkelijks heeft bij dezen stam, zelfs eenigszins terugstootend wordt. Men vertelt, dat bij de tuchtiging door de Mamoedjoeërs mannen en vrouwen het bosch invluchtten, maar dat toen velen met hun lange haren in het struikgewas verward raakten, en zoo den vervolgenden vijand in handen kwamen. Naar aanleiding hiervan besloten beide seksen voortaan het haar kort te dragen. De mannen zijn sedert tot het dragen van lang haar teruggekeerd, maar de vrouwen blijven geen prijs stellen op dit sieraad. Wij vermoeden, dat de reden, die aanleiding heeft gegeven tot dit gebruik, wel een andere zal wezen. De vrouwen van Wono en Lodang dragen het haar lang. Alleen enkele opgeschoten meisjes zagen wij in die beide plaatsen met kort haar rondloopen.

In uiterlijk voorkomen verschillen de Sekoërs met hunne grove trekken veel van de Toradja's. Vele vrouwen kleeden zich met de geïkatte doeken uit Rongkong, maar vies en onoogelijk blijven ze. Over het bovenlijf dragen ze een baadje; alleen wanneer zij aan het werk zijn, vervangen zij dit wel door twee vierkante doeken, die ieder met twee punten over een schouder worden vastgebonden, zoodat zij de borst bedekken. Om het voorhoofd dragen de vrouwen denzelfden band van bamboe of katoen, dien men bij zooveel stammen in de bergen aantreft.

De mannen gebruiken nagenoeg zonder uitzondering den schaamgordel, en van achter, om de heupen gebonden, de overal in Midden-Celebes bekende ape, een matje of een stuk apenvel (dikwijls ook van de huid van antilopen), waarop men bij het zich neerzetten komt te zitten. (Herten komen ook in deze uitgestrekte grasvlakten nog niet voor). Hoofddoeken zagen we weinig gebruiken, maar wat een aardig voorkomen aan de mannen geeft, is het mutsje, songko, dat de meesten dragen. Dit wordt van bamboe gevlochten met meestal vier naar bovenstaande punten; de benedenrand van dit hoofddeksel is een weinig naar binnen gebogen, zoodat het strak om voor- en achterhoofd klemmt, wanneer het daarover heen wordt getrokken. Het lange haar blijft dan binnen in het mutsje gevangen, en kan den drager door los te gaan geen last veroorzaken.

Een merkwaardige gewoonte bij de To Seko is nog in gebruik, een gewoonte, die eertijds waarschijnlijk over geheel Midden-Celebes verspreid was, maar die thans alleen nog in Seko wordt gevonden, namelijk het tatoueren. Vrouwen laten zich de armen en de schouders, mannen de armen en de borst tatoueren. Ook in dit kleine deel van Celebes zal het tatoueren weldra verdwenen zijn, omdat het weinig meer gedaan wordt. Daarom hebben wij er onze bijzondere aandacht aan gewijd. De resultaten van dit onderzoek zullen echter in een afzonderlijk opstel moeten worden besproken.

Het bestuur van het landschap Seko is opgedragen aan een Loewoeschen groote, die voor de occupatie door het Gouvernement te Boeangin aan den grooten weg Paloppo-Malili woonde; maar die nu ook een woning heeft te Lodang. Als Mohammedaan wenscht hij niet al te dicht bij zijn heidensche onderdanen te wonen, en daarom verblijft hij in een eigen boerderij, te midden der sawahs. Deze man, Doeloe of Daeng Mangera geheeten, heeft ons ook groote diensten bewezen bij ons onderzoek, want ofschoon vele Sekoërs (vooral de mannen) Rongkongsch (tae-taal) kennen, bleek hun kennis daarvan meermalen niet voldoende te zijn om iets uit te leggen, zoodat we hier niet genoeg hadden aan onzen tolk van Masamba. Onze Opoe, die het Seko'sch vloeiend spreekt, trok overal met ons mede, en hij bleek onvermoeid te zijn bij het vertolken en overbrengen van vragen en antwoorden.

Overigzns heeft ieder dorp een Tobara, dat „de groote” beteekent en dus geheel overeenstemt met den titel van kabosenja in de Possosche maatschappij. De Sekosche samenleving is dan ook al even democratisch als die in de Possostreek. Slaven, verzekerde men ons meermalen, heeft men oorspronkelijk niet gehad. In lateren tijd is men ze in Rongkong gaan koopen, zoodat slaaf hier, evenals in de tae-taal, kaoenan heet.

In Rongkong en Seko had men ons veel te vertellen van de talrijke sterfgevallen, die de Spaansche ziekte in het begin van dit jaar had veroorzaakt. Het meest tastbare bewijs kregen wij daarvan in Amballong. Waar in Seko-Pada de huizen kleiner zijn en door minder menschen worden

bewoond, staan in Amballong en Pewaneang nog de kazernes van vroeger. In eerstgenoemde plaats zagen wij zulk een gebouw, dat pas vijf jaar geleden was opgericht, van 30 Meter lang en bijna 10 Meter breed, verdeeld in 16 kamers. Wat een werk moet aan den bouw van dit huis zijn besteed, en toch was het verlaten. Het is waarlijk geen wonder, dat de ziekte in deze kazernes veel meer slachtoffers maakt, dan daar, waar de menschen over meer kleinere huizen zijn verspreid. Ook in de pas genoemde woning was het meerendeel van de inwoners overleden, en toen ook het hoofd van de plaats daar den laatsten adem had uitgeblazen, vluchtten de overlevenden verschrikt weg. Zij zijn nu bezig een nieuw dorp te stichten te Sae, de plek aan de Betoewe, tusschen Wono en Amballong, waar het rivierdal zich verbreedt.

Een eigenaardigheid van de Sekoërs, die ook bij de Rongkongers gevonden wordt, is, dat zij steeds doodkisten in voorraad houden. Wij zagen er dan ook nog een aantal ongebruikt onder de verlaten woning staan, zoowel voor kinderen als voor volwassenen bestemd. We namen een kijkje in dit gebouw, waar zooveel ellende is geleden en zooveel angsten zijn doorgestaan. Het is in deze huizen heel donker, want vensters hebben ze niet. Kookpotten, matten en ander huisraad waren achtergelaten, getuigende van de haast, waarmee men deze woning verlaten heeft.

Als zendingsveld is Seko aan den Gereformeerden Zendingsbond toegewezen, maar door gebrek aan arbeiders zal dit terrein wel niet spoedig kunnen worden bewerkt. Er is nu en dan een woord over gerept om dit arbeidsveld aan het Nederlandsche Zendinggenootschap ter bewerking over te dragen. Dit denkbeeld was geopperd in de onderstelling, dat het Seko'sch zich meer zou aansluiten bij de talen van Rampi en Leboni, dan bij het Rongkongsch (tae). Het zendingsgebied van den Gereformeerden Zendingsbond (Rante Pao, Makale, Masamba, Rongkong) heeft het geluk slechts met één taal, het tae, te maken te hebben. Voor de bediening van de weinige inwoners van het landschap Seko zou men zich dus een andere taal moeten eigen maken.

Nu wij in Seko zijn geweest, komt het ons niet zoo ratio-

neel meer voor dit land als arbeidsveld der zending bij Rampi te voegen. Dr. Adriani heeft geen gelegenheid gehad het Seko'sch nader te bespreken in het derde deel van „De Bare'e sprekende Toradja's". Dr. Van der Veen, die in Maart van dit jaar een vluchtig bezoek aan deze streek bracht, zegt, dat het Seko'sch een taal op zichzelf is, tusschen het tae en de Noordelijk daarvan gesproken Toradja-talen, zich echter meer bij de laatste aansluitend. Dit is zeer wel mogelijk maar het staat toch zoover van het Rampisch af, dat vele Sekoërs ons hebben verzekerd, dat zij het Rampisch niet verstaan, wanneer zij die taal niet met opzet hebben geleerd. Wanneer Seko vanuit het Zuiden wordt bewerkt, hebben de zendelingen van den Gereformeerden Bond nog het voordeel, dat zij er met tae terecht kunnen, omdat vele mannen en sommige vrouwen dit spreken. Verder moet in aanmerking worden genomen, dat Seko gemakkelijker vanuit Rongkong dan vanuit Rampi is te bereiken. Zooals wij al hebben medegedeeld, is van Limbong uit een weg naar Seko aangelegd, waar men te paard langs kan komen, terwijl het niet waarschijnlijk is, dat tusschen Rampi en Seko spoedig zulk een goede verbinding tot stand zal komen, omdat dit uit den aard der zaak niet zoo noodig is. In ethnologisch opzicht staan de Sekoërs ver van de Rampiërs en hun verwanten af.

Van een aangelegden weg naar Rampi is dus nog geen sprake. Om daarheen te gaan moet het oude pad nog worden gevolgd. De paarden moesten dus weer over de Wonorivier worden geleid, terwijl wij ons over een rotanbrug naar den linkeroever begaven. De pikelpaarden konden op dit traject niet worden gebruikt en alle goederen moesten door mannen worden gedragen.

Te Wono hadden we twee mannen ontdekt, die vrij goed Possosch spraken; een hunner ging als tolk met ons mee. De tolk toch, dien de Controleur van Masamba ons had meegegeven, zou van Seko uit naar zijn woonplaats terugkeeren. De groote verspreiding van het Bare'e (Possosch) onder de Parigisch-Kailiscie Toradja's (Tawaelia, Napoe, Besoa, Bada, Koelawi, Leboni, Rampi) is voornamelijk toe te schrijven aan den uitgebreiden damarhandel, welke vroeger in de

Soemara-vallei (bij de Golf van Mori) heeft bestaan, alwaar het Bare'e omgangstaal was. Van Seko, Masamba, Rongkong, Makale en Rante Pao ging men zijn geluk niet in Soemara zoeken, maar in het Merengebied van Malili.

De beide genoemde mannen uit Seko waren dus uitzonderingen. Wij moeten ons verbazen over het geheugen van deze menschen: Die mannen hadden Bare'e geleerd gedurende een verblijf in de Soemara-vallei, nog enkele jaren vóórdat het Gouvernement orde op de zaken kwam stellen; laat ons dus zeggen, dat het 17 of 18 jaar geleden is, dat zij die vreemde taal hadden aangeleerd. Sedert hadden zij haar nooit meer gesproken, en toch konden zij zich nog vrij goed daarin uitdrukken.

De weg blijft voorloopig in de vlakte, totdat men na twee uur loopens aan het dorpje Tarempa komt. Dit is gesticht door Rampiërs, waarschijnlijk daartoe bewogen, omdat de rijst in hun eigen land zoo vaak mislukt. Zoo kort na elkaar beschouwd, viel ons weer het groote verschil in uiterlijk op van deze Rampiërs, met hunne fijne gelaatstreken en de plompe lichaamsvormen van de Sekoërs.

In Tarempa was men uiterst vriendelijk: dadelijk bood men ons een mandje met rijst aan, een paar eieren, een kip en een paar stokken suikerriet. Van betaling wilden deze menschen niet hooren: wanneer ze die aannamen, zou hun rijst niet meer gelukken. Na Tarempa wordt het pad bezwaarlijker, het volgt den rechteroever van de Kasoemong, die zich uit de bergen naar beneden spoedt. Op het punt, waar de Pangasan zich met de Kasoemong vereenigt, is een klein bivak gebouwd, waar wij den nacht doorbrachten.

Den volgenden dag begon het klimmen pas echt. Na twee en een half uur komt men aan een bron, Polepahikoeli genaamd, waar men ook gewend is te overnachten blijkens de hutten, die we er vonden. Nog een uur klimmens bracht ons op den Takala, die hier ook ruim 2400 Meter hoog is. Een vroegere wegzichter had het geboomte op dezen bergtop laten omkappen, zoodat men een prachtig vergezicht heeft over den omtrek. Daar in de diepte naar het Westen strekt zich de Seko-vlakte uit, min of meer rond en naar het N.O. volgt het oog de langgestrekte, maar smalle vlakte van

de Kaladoe, waarin Tedeboë de eenige nederzetting is.

Het dalen van den Takala vereischte twee uur, maar de dragers schoten zoo weinig op, dat we eerst om halfvier aan het bivak aan de Toboroe-rivier kwamen, zoodat wij gedwongen waren hier den nacht door te brengen. Tot Tedeboë heeft men dan niet meer te klimmen of te dalen, maar het onaangename van dezen weg is, dat hij op vele plaatsen zeer modderig is. Ook het hooge gras, dat sedert langen tijd niet was gekapt, maakte het voortgaan bezwaarlijk. Zoo bereikten wij eerst na vier uur Tedeboë, en daarmee waren we op ons bekend terrein gekomen. Vooral onze paarden, die op dezen weg waren voortgetrokken, hebben we bewonderd om hun voorzichtig loopen en het mag een geluk heeten, dat zij hun pooten niet hebben gebroken over de talrijke boomwortels en de vele gaten.

Op onze reis in het vorige jaar hadden wij te Tedeboë een nacht doorgebracht. Nu bleven wij er slechts enkele uren om te koken en te eten. De menschen kwamen ons bezoeken, en van verscheidenen, naar wie wij vroegen, moest men ons mededeelen, dat de influenza hen had weggenomen. Het vorige hoofd, dat om zijn ouderdom vervangen was door zijn neef, was weer in functie gesteld, omdat de jongere was overleden. Ouden van dagen waren gespaard gebleven, menschen in de kracht van hun leven waren weggenomen. Toen wij in het vorige jaar in Augustus hier waren, was men aan het oogsten, en thans in dezelfde maand stond de rijst eerst een voet hoog.

Van de kleine smalle vlakte van Tedeboë komt men na een kleinen berg te zijn overgetrokken in een tweede grootere vlakte, die van Bangko, met het gelijknamige dorp aan het Oostelijke einde ervan. Deze vlakte wordt doorsneden door een klein riviértje, de Rampi, die aan deze streek zijn naam heeft gegeven. De lieden van Bangko moeten dus beschouwd worden als de eigenlijke To i Rampi, die ook hunne vestigingen hebben gemaakt naar het Westen te Tedeboë en naar het Oosten te Dondolo en andere plaatsen. We bleven een paar uur te Bangko om enkele zaken nader te onderzoeken. Tot onze spijt troffen we er het oude hoofd Oemana Paloe niet aan, die ons het vorige jaar zooveel inlichtingen had verstrekt.

Op het gebergte, dat men overtrekt om van de vlakte van Bangko in de vallei van de Leboni te komen, genoten wij weer van de heerlijke vergezichten op Leboni en op de samenvloeiing der rivieren, die uit verschillende richtingen komend, in deze streek op elkaar toesnellen. En dit heerlijke bergpanorama verlicht door de dalende zon!

Het was reeds 6 uur, vóórdat wij de pasanggrahan te Dondolo bereikten; het hoofd kwam ons als een oude bekende tegemoet loopen. We bleven hier een dag over om onze aantekeningen uit te werken. Verscheidene menschen, die wij het vorige jaar hadden ontmoet en gesproken, waren door de ziekte weggenomen, en het verhaal daarvan was al even droevig als overal elders: De rijst, die wij bij ons vorig bezoek hadden zien planten, was prachtig gelukt, maar tegen den tijd, dat zij rijpte, deed de influenza haar intocht. Nageenog de heele bevolking lag ziek neer; er waren geen handen om te oogsten en de rijst bedierf.

Langs denzelfden ongebaanden weg, welken wij het vorige jaar waren gegaan, bereikten wij in anderhalven dag het Badasche dorp Manocwana, vanwaar wij den volgenden dag naar Toeare gingen. Hier zouden wij den ons reeds bekenden weg weer verlaten. Het hoofd van Toeare voorzag ons van de noodige dragers, en met dezen begaven wij ons in N.N.W.-lijke richting naar het dorp Bokoe. Men had ons gezegd, dat op dezen weg pikelpaarden waren te gebruiken, maar we hadden niet genoeg rekening gehouden met het feit, dat in Midden-Celebes de verbindingsweg tusschen het laatste dorp van de eene onderafdeeling en het eerste van het daaraangrenzende bestuursgebied in den regel van geen van beide zijden wordt onderhouden. Het pad, dat eerst de rechteroever van de Toeare-rivier volgt en bij haar oorsprong steil het gebergte opgaat, om dan, na den bergrug een paar gevolgd te hebben, weer even steil naar de Koro (Lariang) vallei af te dalen, was zoodanig met manshoog gras en riet begroeid, dat de beladen paarden zich niet dan met moeite op het smalle pad konden voortbewegen. We maakten de vrachten kleiner en belaadden ook de rijpaarden met onze goederen en toen eerst schoten we wat beter op. De schemering was echter reeds ingevallen vóórdat we het bivak bij Pokoe bereikten.

(Wordt vervolgd).

Een Reis door het Westelijk deel van Midden-Celebes.

Door Dr. ALB. C. KRUYT EN J. KRUYT.

(Slot).

Wij waren van plan geweest om van Bokoe uit de paarden langs den rechtstreekschen gebaanden weg naar Gimpoe te zenden, terwijl wijzelven een bezoek zouden gaan brengen aan de landschapjes Banasoe en Kantewoe. Maar we konden geen dragers genoeg krijgen, omdat men elders aan het heereendienst doen was. Het was reeds tegen elf uur geloopt, voordat wij den volgenden dag vier dragers bijeen hadden, en zoo besloten wij dan ons bezoek aan Banasoe en Kantewoe te laten varen en rechtstreeks naar Gimpoe te gaan, het punt waar de Mewe zich in de Koro (Lariang) stort. Dien dag konden wij echter niet verder komen dan het bivak Tanangke. Van hier uit wordt een weg aangelegd naar Banasoe. Het is echter niet mogelijk naar de landschappen aan de overzijde der rivier paarden mee te nemen, daar tot nu toe alleen rotanbruggen naar de overzijde voeren en de stroom ook in den drogen tijd te snel en te diep is om paarden er over te leiden.

Er zijn twee onaangename dingen aan deze bivakken langs de Koro-rivier verbonden: in de eerste plaats staan ze vrij ver van het naaste dorp af, zoodat het contact met de bevolking, terwijl men er verblijft, zeer gering is. In de tweede plaats vindt men er heel weinig gras, zoodat de paarden geen voedsel genoeg krijgen. Nu is de weg Gimpoe-Toeare goed in

twee dagen te doen, maar de bivakken zijn zoo geplaatst, dat men er drie aan moet besteden.

De weg langs de Koro (Lariang) is een goed pad van gewoonlijk twee meter breedte. Het gaat veel op en neer, zoodat men nogal eens van zijn paard af moet, maar meeren-deels rijdt men door bosch en de gezichten, die men nu en dan op de groote, woest voortbruischende rivier heeft, zijn prachtig. Hier en daar ziet men door de boomen een rotan-brug, die de beide oevers der rivier verbindt en wanneer het oog dan de veelal steile helling van den linkeroever opkruipt, vindt het een boschje kokosboomen, het zekere bewijs, dat daar een dorp gestaan heeft, of nog staat. Ook aan den rechteroever komen we nu en dan een klein dorp of een neder-zetting tegen, waarvan Pili wel het grootste is.

Op een zeker punt maakt de Koro een vrij scherpen hoek naar het Westen en opent zich naar het Noorden een smalle vlakte. Niet lang daarna staat men aan een breede, maar ondiepe rivier, de Mewe. Deze moet men over om aan den overkant na een halfuur loopens over een vrij effen weg het dorp Gimpoe te bereiken. Gimpoe is een dorpsnaam, dien men nogal veel onder de Parigisch-Kailische Toradja's tegenkomt. Het woord beteekent namelijk „kraal voor dieren” (karbouwen, geiten, schapen) en aangezien men deze kralen op tal van plaatsen over het heele land verspreid aantreft, is het geen wonder, dat een of ander dorp er zijn naam aan ontleent.

Meer dan eens is de wenschelijkheid uitgesproken, dat lieden van Koelawi naar deze vlakte zouden verhuizen. Boonstra van Heerdt, die deze streken in kaart bracht, merkt op: „Gimpoe is een lange, vlakke vallei, gedeeltelijk bedekt met bosch, gedeeltelijk met grasvlakten. Het noodigt den mensch uit tot den sawahbouw; de Mewe en hare zijrivieren voeren een onuitputtelijken voorraad water af, dat geschikt is de velden te besproeien; geen dezer rivieren stroomt door een diep ingesneden bedding. De vallei van Gimpoe is nog uiterst dun bevolkt. Oentoe is de eenige kampong; overigens hier en daar verspreid staande huizen, omgeven door tuinen en klapperbosschen”.

Het dal is nog steeds zeer dun bevolkt, en het komt ons

voor, dat de Koelawiërs geen haast zullen maken met hierheen te verhuizen, want de grond lijkt ons tamelijk onvruchtbaar toe. In het dorp Gimpoe bevindt zich een school van het Leger des Heils. Er was echter vacantie en de onderwijzer was naar Paloe gegaan, zoodat we geen kennis konden maken met hem en het onderwijs.

Wanneer op den weg van Gimpoe naar Koelawi alle omgevallen boomen zijn weggeruimd, en de talrijke bruggetjes goed voorzien zijn, wat juist voor onze komst was geschied, levert dit traject geenerlei bezwaar op. De weg volgt den rechteroever van de Mewe en stijgt heel geleidelijk tot aan de waterscheiding, die zich dicht bij Koelawi bevindt, en die zich nog geen 200 meter boven de vlakte verheft. De geheele afstand Gimpoe-Koelawi zal 15 paal of 22,5 K.M. bedragen.

Het is een heerlijk gezicht, dat men van het hoogste punt van den weg af heeft op de kleine kom van Koelawi, waarvan het vlakke gedeelte niet heel groot is. Deze kom is omringd door bergen, die zich 2 à 300 meter boven die vlakte verheffen, die zelve weer ruim 500 meter boven den zeespiegel ligt. Die bergen zenden hun uitloopers naar beneden. Eén er van, aan de oostzijde, dringt zich meer dan de andere naar voren. Deze heuvel „verdeelt de vallei in drie deelen, die aangewezen worden door de drie rivieren (Rarono, Oewe en Biroe), die zich tot de Werehe vereenigen. Deze moet zich met geweld een doortocht banen door een nauwelijks 15 M. breede poort met loodrechte, hier en daar zelfs overhangende rotswanden, uitgesleten in den bergrug, die het water den weg versperde naar het diepe ravijn, waardoor de Mioe bruisend hare wateren voert naar de Paloe-vlakte. Mocht deze poort door een reusachtige aardstorting tengevolge van een hevige aardbeving verstopt worden, dan zou de prachtige Koelawi-vallei in een bergmeer herschapen zijn”. (R. Boonstra van Heerdt, *De Berglandschappen* behorende tot de Onderafdeeling Paloe van Midden-Celebes, *Tijdschrift Aandr. Genootschap*, II, deel 31, bl. 619).

Op de hellingen der omringende heuvels, vooral op de lagere gedeelten tusschen twee uitloopers in, vindt men overal sawahs. Wat het landschap op aangename wijze stof-

feert, zijn de boschjes kokosboomen, die overal te zien zijn, en die de plaatsen aanduiden, waar dorpen zijn gelegen. Want Koelawi is voor Midden-Celebes dicht bevolkt. In de kom zullen ongeveer 3000 menschen bijeenwonen, verdeeld over 14 dicht bij elkaar gelegen dorpjes.

De rijstooft was weer eenigen tijd achter den rug. Het gewas was goed gelukt, evenals trouwens ook in andere deelen van Midden-Celebes. Dit is wel een groote zegen in dezen tijd, nu het voedsel zoo schaarsch is, doordat de invoer van buiten stopgezet is. Voortdurend wordt rijst naar beneden afgevoerd, voornamelijk naar de hoofdplaats Paloe.

In Koelawi hielden wij ons zes dagen op, en maakten van hier uit een uitstap naar Lindoe. De Koelawiërs zijn een aangenaam open volk, waarmede gemakkelijk is om te gaan. Bij ons onderzoek hebben we dan ook niet de minste moeilijkheid ondervonden. Uit hun overleveringen en uit andere gegevens mogen wij besluiten, dat de To Koelawi, evenals de To Banasoe en To Kantewoe, uit het Oosten hierheen zijn gekomen, dus dat zij dezelfde afkomst hebben als de To Napoe en To Bada. Vroeger (in Mededeelingen N.Z.G. deel 42, 1898) is het voorgesteld, alsof de Koelawiërs van de Sigiërs zouden afstammen; maar deze berichten waren van Sigiërs afkomstig. Nu wijzelven rechtstreeks bij de menschen konden onderzoeken, is ons gebleken, dat het volk uit het Oosten is gekomen, maar dat zij later een vorst uit Sigi tot hoofd hebben gekregen.

Hier in Koelawi kwamen wij voor het eerst in aanraking met het Heilsleger, dat in het Paloedal en de bergstreken daarboven gelegen arbeidt. In Kantewoe werken de heer en mevrouw Woodward onder een bevolking van ruim 2000 zielen. In Koelawi hebben van het begin van den arbeid in 1914 de Heer en Mevrouw Loois, Hollanders, gewerkt. Zij hadden de taal geleerd, en zij begonnen blijkbaar invloed te krijgen op de menschen, toen zij zich in Juni van dit jaar genoodzaakt zagen wegens ziekte hun post te verlaten. Wij wisten, dat wij hen niet zouden aantreffen, maar nog niet wetende wie hen had vervangen, schreven wij den nieuwen officier een briefje in het Engelsch om hem belet te vragen voor een bezoek. We waren zeer verrast een briefje

in zeer goed Hollandsch terug te krijgen. De tegenwoordige zendeling in Koelawi is kapitein Rosenlund, een Fin, die reeds een jaar of zes in Indië heeft doorgebracht. We troffen daar ook den Ensign Strandlund, een Zweed, die bezig was kiekjes te maken van land en volk ten behoeve van een jubilé-uitgaaf, bij gelegenheid van het feit, dat het Heilsleger 25 jaar in Indië gewerkt heeft. We maakten aangenaam kennis met deze heeren.

De omstandigheden waren echter niet gunstig om het werk te leeren kennen, want den volgende morgen zouden beide officieren naar Kalawara gaan om daar kolonel Cunningham, den leider van het werk in Indië, te ontmoeten. Voor loopende zaken bleef de luitenant Kalangi, een Minahasser, achter. Deze jonge man is eerst gewoon onderwijzer aan een zendingsschool geweest, en daarna, na een opleiding van zes maanden aan de kaderschool van het Leger des Heils te Bandoeng, tot luitenant aangesteld.

Elken avond worden door de officieren meetings in verschillende kampongs gehouden. Wij woonden er een bij, begeleid door luitenant Kalangi. Met een rol platen onder den arm begaf hij zich op weg. We kunnen niet zeggen „naar de afgesproken plaats”, want van tevoren wordt geen kennis gegeven, waar dien avond de samenkomst zal worden gehouden. Wanneer de prediker tegen een uur of halfzes in de kampong komt, waar hij zich voorgenomen heeft een bijeenkomst te houden, roept hij de aanwezigen bijeen om de „gambara” of platen te zien. De menschen zitten of staan dan op een open gedeelte in het dorp, terwijl de prediker een plaat laat ophouden, waarvan hij de geschiedenis vertelt, waaraan dan een toepasselijk woord wordt toegevoegd. Een aantal schoolkinderen zijn gewoonlijk ook aanwezig, en met dezen wordt een of ander lied in het Koelawisch aangeheven. Wanneer dan nog gebeden is, is de bijeenkomst afgelopen. Heel goed gezien is, dat zulke samenkomsten kort moeten wezen. Ze moeten over het geheel goed bezocht worden. Wanneer het nat weer is, wordt de meeting niet gehouden. Zoo onverwacht in een dorp komen en de menschen bijeenroepen zou in het Possosche niet mogelijk wezen, daar hier velen in hun velden den nacht doorbrengen. In

Koelawi echter komt men elken avond van zijn dichtbijgelegen akkers thuis.

Het is den zendeling van het Heilsleger nog niet gelukt de menschen op den Zondag bijeen te brengen, en hierdoor is van Zondagsheiliging nog niet veel te merken. Op den rustdag is er 's morgens en 's avonds alleen een meeting met de schoolkinderen. Waar de leerlingen ook door de week nog twee meetings moeten bijwonen, en daarenboven op de school geregeld onderwijs in Bijbelsche Geschiedenis ontvangen, is de vraag bij ons gerezen of die jeugdige harten in dit opzicht niet te veel krijgen. Waar de meetings met de menschen in de kampong in de landstaal gehouden worden, wordt het school- en godsdienstonderwijs aan de kinderen steeds in het Maleisch gegeven.

Ook in een ander opzicht troffen wij het niet, namelijk dat de scholen juist vacantie hadden. Hierbij wordt namelijk geen rekening gehouden met de landbouwaangelegenheden, zooals in het Possosche, waar de scholen een maand lang worden gesloten gedurende den druksten tijd van het oogsten, om de kinderen in de gelegenheid te stellen hun ouders bij dat werk te helpen. In het Paloedal, waar Christenen en Mohammedanen samenleven, valt de vacantie in de poeasa-maand. Maar in het bovenland is met opzet de maand Augustus daarvoor aangewezen om te voorkomen, dat de schooljeugd gedurende de vastenmaand der Mohammedanen naar beneden zou gaan, en daar indrukken van dezen godsdienst ontvangen.

De meeste onderwijzers, Minahassers en Sangireezen, hebben zich als soldaten laten aanwerven. Ze nemen ook deel aan het houden van meetings. De zendeling van Koelawi heeft tot nu toe vier scholen onder zijn beheer: Koelawi, Gimpoe, Lindoe en Winatoe. Voor Koelawi met zijn veertien kampongs is één school beslist te weinig. Dat er nagenoeg geen meisjes op school gaan, is heel jammer, en het is te hopen, dat het spoedig gelukt vrouwelijke leerlingen aan te werven.

Het Heilsleger maakt zich in Koelawi nogal ongerust over het Mohammedanisme; naar het ons voorkomt ten onrechte. Er moeten een 20-tal Mohammedanen in Koelawi

zijn, allen behoorende tot het hoofdengeslacht. Het vorige landschapshoofd, dat overleden is, was ook Mohammedaan. Er zijn echter ook reeds enkele leden van het hoofdengeslacht Christen geworden. Wanneer men nu weet op welke wijze en om welke reden die menschen Mohammedaan zijn geworden, en hoort, hoe zij niet in het minst de zaak des Evangelies tegenwerken, dan gelooven wij wel te mogen zeggen, dat van dien kant niet veel gevaar dreigt.

Iets anders is het, wanneer een rechtstreeksche Mohammedaansche propaganda van buiten af begint. Hiervoor was men bang geworden door de verschijning van een hadji in dit bergland, die hier een kleine toko heeft geopend. De zendeling zelf houdt ook een toko, maar dit heeft de komst van den hadji niet kunnen verhinderen. Wij meenen echter wel te mogen aannemen, dat wanneer het volkje zijn animistisch geloof wegwerpt, het niet Mohammedaan maar Christen zal worden.

Zooals reeds gezegd is, brachten wij vanuit Koelawi een bezoek aan Lindoe. Het was 22 jaar geleden, dat een onzer met dr. Adriani die streek heeft bezocht. Het plan was toen om over Lindoe naar Napoe te reizen, maar wij werden verplicht vandaar op onzen weg terug te keeren. Voor den weg naar Lindoe heeft men hetzelfde traject gevolgd, waar eertijds het pad liep, dat ook wij in 1897 waren gegaan; dit beteekent, dat er vanuit Koelawi nog heel wat te klimmen valt. Het dalen duurt niet zoo lang, omdat Lindoe veel hoger ligt dan Koelawi. Het is wel jammer, dat men van dezen weg geen uitzicht heeft op het Meer. Dit krijgt men pas te zien, als men te Tomado aan den Westoever van het Meer is aangekomen. Dit dorp ligt op den zacht hellenden oever van het Meer, vanwaar men een prachtig gezicht heeft over dezen plas met zijn karakteristiek eilandje. Het is dan ook wel begrijpelijk, dat de pasanggrahan op deze plek is gezet. Ook de school van het Heilsleger is in dit dorp gebouwd.

De heele bevolking van Lindoe, bestaande uit ruim 600 zielen, is thans samengebracht in drie dorpen: Antja, Tomado en Langko. Deze laatste kampong ligt in de vlakte, die zich ten Z.-W. van het Meer uitstrekt, waar ook de sawahs

van de gezamenlijke bevolking van deze streek worden gevonden. Te Tomado brachten wij een vrij saai dag door, daar het dorp geheel verlaten was. Eerst den volgenden dag, toen wij naar Langko waren teruggekeerd, kregen we meer contact met de menschen. Het kostte eenige moeite prauwen te krijgen om het nabijgelegen eilandje in het Meer te bezoeken, wat ons 22 jaar geleden niet was toegestaan. De huizen, die op dit eilandje zijn gebouwd, verkeerden meendeels nog in goeden staat; ze worden blijkbaar onderhouden om dienst te doen in tijden, dat de heele bevolking hier bijeenkomt om een of ander offerfeest te vieren. Aan de lobo (dorpstempel) was niets bizonders op te merken. Ze behoort tot de grootste, die we hebben gezien. Naast de lobo bevindt zich een groote ruwe steen, waar geofferd wordt bij misgewas en ziekte. We hebben echter geen voldoende inlichtingen omtrent dien steen kunnen krijgen.

De eerste, die ons te Langko tegemoet trad, was Tome-ramalaa, hetzelfde hoofd, dat dr. Adriani en een onzer 22 jaar geleden had ontvangen. Niettegenstaande zijn haren vergrijsd waren, bleek hij nog dezelfde brutale man van voorheen te zijn. Hij herinnerde zich ons bezoek nog heel goed. De onaangename indruk, dien wij toen van deze menschen hebben ontvangen, is door dit vernieuwde bezoek versterkt. Wat in het verslag van de reis vóór 22 jaar werd gezegd, kunnen we nu letterlijk herhalen: „Wij begrepen al spoedig, dat wij met een onwillig volk te doen hadden. Van alle bezoeken, die we ontvingen, en van alle ontmoetingen hebben wij nagenoeg geen aangename herinneringen meegebracht. De Lindoeër is brutaal, vragerig en veeleischend. Hij doet niets voor niet, en vraagt voor de geringste zaken buitensporige prijzen”. (Meded. N.Z.G., deel 42, 1898, bl. 508).

Van Koelawi leidde ons pad naar het Paloedal. De berg Momi, waar het den Koelasiërs indertijd gelukt is de troepen van het Gouvernement een poos lang tegen te houden, wordt omgetrokken, en dan gaat het gestadig en vrij steil naar beneden tot een paal boven het dorp Toewa de Mioe bereikt wordt. Van hier af blijft de weg nagenoeg vlak, en zou hij met een voertuig zijn te berijden. Van uit dit Toewa kwam een broer (familielid) van den radja van Sigi in Koelawi

trouwen, en deze haalde de menschen over om aan zijn broer in Sigi eer te bewijzen (dezen als heer te erkennen). De reden, die hij daarvoor bijbracht was, dat door de jaarlijksche huldebetooning de rijst beter zou gelukken. De rijst wordt bij deze stammen van Midden-Celebes in nauw verband gebracht met de radja's, die hoogstwaarschijnlijk van vreemden oorsprong zijn, en die bij hun komst in Midden-Celebes de rijst hebben meegebracht. Hierop kunnen wij te dezer plaatse niet verder ingaan, maar dit onderwerp verdient een afzonderlijke behandeling.

De afstand van Koelawi naar Toewa bedraagt 10 paal of 15 K.M., en nog even ver heeft men te gaan tot Pandere, waar een fraaie pasanggrahan staat. Van hier heeft men een heerlijk gezicht over de Paloe-vallei, die op dit punt nog niet zeer breed is. Trouwens zoodra men de vallei binnenkomt, wordt het oog aanstonds bekoord door het vergezicht, dat men heeft, want de heele vlakte is bedekt met sawahs en grasvelden, zoodat geen boom het oog belemmert. Toen wij haar betraden was het regenachtig weer, zoodat de bergen, die de vallei ten O. en ten W. begrenzen, verborgen waren. Hierdoor had de vlakte geheel en al het voorkomen aangenomen van een Hollandsch landschap, met tal van boerderijen over de akkers verspreid.

We gaan door het landschap Pakoeli. Het middelpunt van den handel in copra en rijst is hier het dorpje Sakedi, door vreemde handelaren bewoond, en gelegen tusschen de gelijkmatig voortstroomende Mioe en de bruischende Goembasa, die het water van het Lindoomeer afvoert. Kort geleden heeft deze stroom de brug weggeslagen, die er over was gelegd. Er was nu een noodbrug gemaakt, opdat het verkeer en de handel niet verstoord zouden worden.

We installeerden ons in de voorgalerij van de pasanggrahan te Pandere, daar het gebouw zelf afgesloten was. Voor ons op de sawahs een afwisselend gezicht: terwijl op sommige akkers het gewas nog geen vrucht had gezet, was men op andere stukken druk doende om de vogels van de rijpende vrucht af te houden, terwijl elders weer rijen van vrouwen en meisjes met groote zonnehoeden op het hoofd bezig waren met oogsten. En ook 's nachts heeft de landbouwer hier geen rust, want voortdurend loopt hij rond,

roepende en schreeuwende en op een trompetje van een rijsthalp gemaakt blazende om de varkens te verschrikken. En zoodra de dag is aangebroken, wordt de lucht weer vervuld van klepperende bamboes, ratelende geluiden en gillende stemmen, die de rijstdiefjes opjagen en doen vluchten.

Vanuit Pandere brachten wij een bezoek aan Kalawara napoeti, een vertaling in het Paloesch van „Witte Kruis”. De Witte Kruis Kolonie te Salatiga namelijk, onder leiding van den heer en mevrouw Van Emmerik, is dit werk in het Paloedal begonnen om aan behoeftige Javanen een onderdak en levensonderhoud te verschaffen. Niettegenstaande de moeite aan dit werk besteed, en de subsidies door de Regeering verstrekt, wilde deze proefneming maar niet gelukken. Enkele jaren geleden is deze Christelijke onderneming in handen van het Heilsleger overgegaan.

De woning van de leiders van deze landbouwkolonie, majoor en mevrouw Thomson, ligt ongeveer 1,5 K.M. van Pandere, maar lang voordat men aan het huis komt, heeft men links en rechts van den weg de erven der Javaansche kolonisten. De poortjes, die toegang geven tot de erven en waarop de naam van den huiseigenaar is geschreven, de kleine nette huisjes, de menschen, die we op den weg tegenkomen, van wie een aantal groeten, verplaatsen ons als het ware op Java.

Hoe dichtter wij bij het hoofdkwartier kwamen, hoe meer bedrijvigheid. Op verscheidene plaatsen waren mannen bezig hout te zagen voor de nieuwe gebouwen, die hier zullen verrijzen. En dit kan geen weelde worden genoemd, wanneer men de woning van den majoor heeft gezien, die door witte mieren is opgegeten. Een officier-bouwkundige, adjudant Bakker, was voor dit werk van Java overgekomen met een aantal werklieden, zoodat nu weldra al het noodige zal zijn verricht.

Wij vonden mevrouw Thomson voor de telefoon, en na de begroeting deelde zij ons mede, dat kolonel Cunningham, de leider van het Leger des Heils in Indië, juist met de boot te Donggala was aangekomen, en haar door de telefoon had begroet. Het verdere gedeelte van dien morgen bleven wij te Kalawara met majoor en mevrouw Thomson praten, en na zoo langen tijd van ons eigen kooksel te hebben geleefd.

namen wij dankbaar de uitnoodiging aan te blijven rijsttafelen. Met groot genoegen denken wij aan de daar ondervonden vriendelijkheid terug.

Majoor en mevrouw Thomson zijn de leiders van al het werk van het Leger in dit gedeelte van Celebes. Maar aangezien gedurende den oorlog niet genoeg arbeiders uit Europa konden worden overgebracht, had Kalawara geen eigen hoofd en moesten de Thomsons ook als zoodanig optreden. daarin alleen bijgestaan door luitenant Wenas, een Minahasser. En hun werk is waarlijk niet gemakkelijk. De Javaansche kolonisten zijn verplicht één dag per week kosteloos voor de kolonie te werken, twee dagen tegen betaling, en de drie overige dagen der week kunnen ze hun eigen velden bewerken. Met het verbouwen van katjang (aardnoten) en Turksche tarwe was men nu opgehouden, omdat deze gewassen dag en nacht zorg en toezicht vereischen door de talrijke wilde varkens, die telkens invallen doen en het gewas beschadigen. Nu werd meer werk gemaakt van sawahbouw en het aanplanten van kokosboomen, wat een betere toekomst beloofde.

Behalve de regeling van de kolonie hebben majoor en mevrouw Thomson nog de zorg voor een 70-tal Regeeringspupillen, Javaansche jongens, die zich aan een of ander misdrijf hebben schuldig gemaakt, en die nu op de kolonie een opvoeding krijgen, die hen op het goede pad kan brengen en houden. Een Javaansche onderwijzer, opgeleid aan de kweekschool te Tingkir (Midden-Java), geeft hun iederen dag onderwijs. De zorg voor deze boefjes is niet gering: niet alleen moet gemaakt worden, dat ze iederen dag te eten hebben (elken dag is 60 K.G. rijst noodig, en dat in dezen duren tijd) en dat ze goed in de kleeren zitten, terwijl de jongens hun kledingstukken telkens trachten te verkoopen om aan geld te komen — maar ook de opvoeding baart vele moeilijkheden. Nu en dan moet getuchtigd worden en dan komt wel eens verzet voor. Geen wonder dat er in de anderhalf jaar van hun verblijf te Kalawara veel van de zenuwen van de beide leiders is gevergd, en dit heeft hen genoopt om, waar zij reeds 13 jaar in Indië arbeiden, voor een verlof naar hun vaderland in Australië terug te keeren.

Den volgenden morgen waren wij weer te Kalawara om

kennis te maken met kolonel Cunningham. Die kennis-making was zeer aangenaam. Vele gedachten omtrent den arbeid in Gods Koninkrijk werden gewisseld, en wij werden gesterkt door de kracht, die van de gemeenschap der heiligen uitgaat.

Het was een korte, maar een gloeiend heete tocht naar Sidondo. Hier is een neutrale landschapsschool, maar te Sibalaja, waar wij voorbij waren gekomen, werkt een onderwijzer van het Heilsleger. Nu en dan komt deze of een der arbeiders van Kalawara te Sidondo een meeting houden, want in deze kampong zijn een aantal gedoopten.

Het is hier de plaats om iets mede te deelen omtrent de Christianisatie in de Paloevallei om op te helderen, hoe het komt, dat op verschillende plaatsen in dit gebied gedoopten worden gevonden.

Met een enkel woord vermeldde wij reeds, dat door den arbeid van den heer Van Emmerik te Kalawara een kolonie van Javanen werd gesticht. De leiding van deze kolonie was langen tijd toevertrouwd aan zekeren heer Samson, die als zijn mede-arbeider den heer H. Zuppinger naast zich had.

De laatste voelde zich op den duur overbodig, en keerde dus naar Java terug in de hoop daar een en ander aan Evangelisatiewerk te kunnen doen, in verbinding met een der zendelingen van de Salatiga-zending. De heer en mevrouw Van Emmerik, de leiders van de Witte Kruis Kolonie op Java, wilden hem echter niet voor hun werk missen, en zoo bleef hij daar, geregeld in de omliggende dorpen evangeliseerend. Daar dit werk geenerlei resultaten opleverde, besloot hij naar Celebes terug te keeren en te trachten daar ingang te vinden bij de volken, die het Paloedal bewonen.

Toen de heer Zuppinger twee maanden lang door huisbezoek en door de tooverlantaarn in de omgeving van Kalawara had gewerkt, kreeg hij een uitnoodiging van het Landschapshoofd van Biromaroe en Sigi om ook in zijn woonplaats de tooverlantaarn te komen vertoonen, aan welke uitnoodiging hij voldeed. Gewoonlijk liet de heer Zuppinger eerst platen zien van het koninklijk huis, van dieren en dergelijke meer, om dan later voorstellingen op het doek te brengen uit de geschiedenis van Jezus en daaraan de Evangelieverkondiging vast te knoopen.

Het Landschapshoofd toonde dadelijk zijn ingenomenheid met het gehoorde, sprak er zelfs van om Christen te worden. Later is hij echter van houding veranderd.

Zoo ging de heer Zuppinger ook eens naar Bora met zijn tooverlantaarn. Na afloop van de voorstelling kwam Sampowoli, een oude Sigiër, tot hem met de woorden: „Mijnheer, wij willen den Heer Jezus volgen”. Dien avond was echter slechts een klein deel van de inwoners van Bora in de bijeenkomst verschenen, zoodat de heer Zuppinger besloot er nog een nacht over te blijven. Overdag bewoog hij zich in de kampong, waarbij hij opmerkte, dat vrouwen en kinderen niet meer zoo bang voor hem waren als den vorigen dag. De samenkomst was dien tweeden avond druk bezocht en met Sampowoli werd toen afgesproken, dat de heer Zuppinger elken Woensdagavond met de Sigiërs zou samenkomen in de baroega (dorpstempel) van Sigi.

De heer Zuppinger vertelt zelf van die samenkomsten het volgende: „Wie een huis wil afbreken, moet eerst een nieuw bouwen. Wilde ik in Sigi de Arabische gebeden en zangen afgeschaft krijgen, dan moest er iets anders voor in de plaats worden gesteld. Zoo begon ik direct met de menschen teksten uit den Bijbel en het Onze Vader van buiten te laten leeren. Tot afwisseling leerde ik hen een lied zingen. Dit ging erg moeilijk, want men kon de wijs niet houden. Ik meen, dat het drie maanden geduurd heeft, eer zij een lied op hun manier konden zingen. De bijeenkomsten werden goed bezocht en gewillig zongen de menschen mij na. Het leeren van het Onze Vader heeft maar zes weken geduurd”.

Zoo werkte de heer Zuppinger eenige maanden lang te Bora en te Watoe Nondjoe voort. Dat men zijn bezoeken waardeerde, bleek uit de omstandigheid, dat velen hem op den dag van zijn komst tegemoet kwamen loopen.

Eens echter liet men dit na, en men ontving hem zeer koe! De oorzaak van deze veranderde houding was de schuld van het Landschapshoofd, dat de menschen met allerlei straffen had bedreigd als zij in de samenkomsten kwamen. De heer Zuppinger sprak hun moed in, waarop de menschen in Bora weer kwamen. Te Watoe Nondjoe echter hadden zijn woorden weinig uitwerking, zoodat hij na een jaar zijn bezoeken aan die plaats moest staken.

Te Sidondo vond het Evangelie ook eenigen ingang, zoodat aldaar 155 personen konden worden gedoopt. Merkwaa- dig was, wat den zendeling te Sibowi overkwam. „Op een Zaterdagavond”, vertelt hijzelf, „ging ik eens naar Sibowi om te zien, wat aldaar voor het Evangelie gedaan kon worden. Van alle kanten kwamen de menschen naar mij toestroomen, en zeiden: „Mijnheer, zingen!” „Goed”, zei ik, en ik begon dadelijk te zingen; maar de menschen zongen allen mee, alsof zij het gewoon waren. En ook het Onze Vader kenden zij al. Het bleek, dat zij een en ander van de Sigiërs hadden geleerd, met wie zij stamverwant zijn. Na drie jaren arbeid kon het geheele dorp worden gedoopt.

Aan den linkeroever van de Paloerivier was het de behandeling van zieken, die den heer Zuppinger ingang deed vinden bij de menschen. Het begon in het groote dorp Kaleke, waar de menschen hem ontvingen met: „Mijnheer, zingen!” „Toen zong ik het volgende lied”, vertelt de heer Zuppinger:

„De zonden zijn mij vergeven,

„Rein ben ik nu, zegen wordt mij gegeven.

„Zeer heerlijk is het, ik blijf gedenken.

„De Heere Jezus is koning des Hemels”.

„Omdat dit lied nogal pakte, leerde ik het aan de Kala- keërs. En omdat de menschen Boegineesch kennen, scheurde ik uit mijn notitieboekje verscheidene velletjes papier, waarop ik dat lied in Boegineesch schrift schreef. Deze liedjes gaf ik aan hen, die er mij om vroegen”.

Toch heeft het werk daar geen vruchten gedragen. Beter ging het in meer Noordelijk gelegen kampongs.

De heer Zuppinger zat na al deze gebeurtenissen in groote verlegenheid, want hij begreep wel, dat het toedienen van den doop aan die duizenden op zichzelf nog niet veel betekende, en dat ze nu ook verder verzorgd moesten worden. Eerst hoopte hij op de hulp van het Nederlandsche Zendinggenootschap, maar dit had zijn handen vol met eigen werk in het midden en in het Oosten van het land. De verwachting, dat hij als hulpprediker in het Paloedal zou worden aangesteld, werd niet vervuld. Zoo gebeurde het dan, dat het Heilsleger dit zendingswerk overnam en zijn officie-

ren plaatste te Sibedi, thans Rowiga bij Dolo, te Bora in Sigi (thans vacant) en te Kapiroë in Palolo, terwijl een luitenant, een Sangirees, Lewoe als standplaats aangewezen kreeg. Dit gebeurde in 1914 en 1915.

De toestand is nu zoo, dat er 6000 gedoopten worden gevonden, door het Leger volgelingen genoemd. Deze menschen weten heel weinig van het Christendom af en zij bezoeken de bijeenkomsten (meetings) heel slecht. Toch laten zij zich op hun Christen zijn voorstaan, maar wij hebben gelegenheid genoeg gehad om op te merken, dat in de heidensche gewoonten van hun leven nog niet de minste verandering is gekomen. Bij al hun toewijding hebben de officieren van het Heilsleger nog weinig invloed op de menschen, wat wel toegeschreven zal moeten worden aan de herhaalde verwisseling van arbeiders, waardoor er niets komt van het aanleeren der landstaal. De Paloevallei is een zeer moeilijk arbeidsveld geworden, omdat het veel inspanning zal kosten, willen de zendelingen eenigen vat krijgen op deze Christenen, die zich tevreden stellen met het feit, dat zij gedoopt zijn.

Deze Kailische Christenen verkeerden in geen gemakkelijke positie, omringd als de meesten zijn door stamgenooten, die zich bij het Mohammedaansche geloof houden. Vooral in dorpen, waar zoowel Christenen als Mohammedanen worden gevonden, blijft wrijving niet uit, en tengevolge daarvan ontstaan „perkara's". Bij zulke perkara's hangt de beslissing voor een goed deel af van het standpunt, waarop de ambtenaar, die beslissen moet, zich plaatst. Stelt hij zich op het standpunt, dat hij te doen heeft met een Mohammedaansche maatschappij, waarin de Christenen zich hebben te voegen, dan kan het niet anders of menig geschil zal ten nadeele van de laatsten worden beslecht, te meer daar de ondergeschikte ambtenaren, die den Controleur bijstaan, allen Mohammedaan zijn.

De reactie, tengevolge van het Christen worden van een aantal hunner op de Mohammedaan gebleven stamgenooten moet naar de inlichtingen, welke wij hebben ingewonnen, niet groot zijn geweest. Op enkele plaatsen, zooals te Sidondo, waar men tevoren nimmer aan een messigit had gedacht, richtte men nu een klein Mohammedaansch bedehuis op;

maar na enkele maanden keek men er niet meer naar om; een van die gebouwtjes zagen we reeds op invallen staan. Het moet ook zijn voorgekomen, dat men Christenen heeft willen suggereeren, dat ze Mohammedaan waren, maar zoo-veel besef hadden deze lieden toch van de zaak, dat zij volhielden Christen te willen zijn.

Wij hebben getracht de reden uit te vorschen, waarom men Christen is willen worden. Een politieke reden heeft er niet achter gezeten. De heer Dibbits, die jarenlang in deze streek heeft gewoond, kan dezen overgang niet anders toeschrijven dan aan de veranderlijkheid der inwoners. Bij ons onderzoek is ons duidelijk gebleken, dat het Mohammedanisme, dat door de Sigiërs is aangenomen, meer dan oppervlakkig is. Honden- en varkensoffers hebben nog geregeld plaats, al worden de offerdieren niet meer gegeten. Van het Mohammedanisme heeft men nooit eenig heil gezien, en toen men nu door den heer Zuppinger met het Christendom, den godsdienst van het Gouvernement, in aanraking kwam, moet men gemeend hebben daarvan eenig heil te zullen ontvangen. Het kan ook wel wezen, dat sommigen daarbij gehoopt hebben op eenige verlichting van heerdienst en belasting. Een enkel voorval in Palolo, waarbij men zou geweigerd hebben heerdienst te doen en belasting te betalen, zou hierop wijzen. Maar dit kleine op zichzelf staande voorval is veel te breed uitgemeten, zoodat de Regeering daarin aanleiding heeft gevonden om aan den heer Zuppinger de toelating tot zijn dienstwerk in het Possosche te weigeren.

Dat dit volk licht bewogen wordt, is ook weer gebleken in den invloed, dien de Sarikat Islam op de menschen heeft gehad. Nadat echter enkele maanden geleden de Controleur en de Radja van Toli-toli zijn vermoord, waarschijnlijk tengevolge van ophitsing door den Sarikat Islam, hebben de zelfbestuurders van Kaili, onder voorgang van den Radja van Banawa, een bond opgericht, „Koempoelan” genaamd, ten einde den verkeerden invloed van den Sarikat Islam tegen te gaan.

In de Paloevallei zijn drie zelfbestuurders, die den titel dragen van Magaoe. Het Oostelijk gedeelte van het dal met de aangrenzende bergstreek staat onder den Magaoe van Sigi, die echter te Biromaroe verblijf houdt. Het Westelijk

deel, met de volken, die daar op de bergen wonen, staat onder den Magaoe van Paloe. Het middengedeelte, dat verreweg het kleinste is, wordt bestuurd door den Magaoe van Dolo. De laatste functionaris echter is verbannen en nog niet door een ander vervangen.

Te Sidondo maakten wij kennis met de beide heeren Dibbits, vader en zoon. Wij mochten niet alleen veel hartelijkheid van deze heeren ondervinden, maar wij hebben ook bij ons onderzoek van hen veel hulp gehad. Zij wisten te zeggen, bij wie ze terecht moesten om een en ander te weten te komen, terwijl wij in den jongen heer Dibbits een vaardig en kundig tolk hadden.

Voor al een der oudsten van het dorp, Tomerimba oedjoe, heeft ons veel meegedeeld. De man was blind geworden. Hij schreef dit ongeluk toe aan het volgende gebeuren: Niet-tegenstaande men tot den Islam is overgegaan, vindt men overal nog de heidensche tempels. De hoofdpaal van zulk een tempel moet op een menschenhoofd rusten. Een jaar of drie geleden zou de tempel te Sidondo om de een of andere reden worden verplaatst. Er werd tegen geprotesteerd, omdat de oude adat bij het overbrengen van het gebouw niet meer zou kunnen worden gevolgd. Maar het moest gebeuren en Tomerimba oedjoe werd aangewezen als de leider van dit werk. Niet lang, nadat de tempel op zijn nieuwe plaats stond, werden de oogen van den leider dof, en na nog eenigen tijd kon hij niets meer zien. Dit magisch gevaarlijke werk van het overbrengen van de woning van zooveel onzichtbare krachten had niet met de noodige voorzorg kunnen geschieden, teneinde de kwade uitwerking er van te neutraliseeren, en deze magische werking had zijn oogen slecht gemaakt.

Overal in de Paloevallei weet men te vertellen, dat al dit land eertijds door de zee bedekt was. De verhalen hieromtrent zijn zoo stellig en vol bijzonderheden, dat we zouden aannemen, dat dit terugwijken van de zee nog niet vele honderden jaren geleden moet zijn. In Sigi, dat een van de oudste bewoonde streken van dit gedeelte van Celebes moet zijn vonden wij daaromtrent de volledigste overlevering. Het terugdrijven van de zee wordt daar toegeschreven aan den sageheld Sawerigading, den man, in wien het hoofden-

geslacht, dat van vreemden oorsprong moet zijn geweest, is verpersoonlijkt. Sawerigading dan had een vrouw in Sigi, aan den oever van de baai, die zich toen zoover landwaarts in uitstreckte. Zijn zoon woonde echter te Ganti tegenover Donggala. Bij gelegenheid van een feest kwam de zoon met zijn prauwen naar Sigi en daar hadden schitterende hanengevechten plaats. De zoon verloor bij dit spel echter zeer veel tegen zijn moeder. Hierover verstoord zou het bijna tot een oorlog zijn gekomen, ware de vader Sawerigading niet bijtijds uit Loewoe teruggekeerd om dit te beletten. Maar om te voorkomen, dat in de toekomst weer iets dergelijks zou kunnen gebeuren, dreef Sawerigading de zee terug, opdat de prauwen van zijn zoon niet meer naar Sigi zouden kunnen gaan. Hiertoe gebruikte hij zijn hond, Boeri (de zwarte) genaamd, die al blaffende de zee voor zich uitdreef. (In Napoe bestaat mede een verhaal, dat eertijds de zee dicht bij het land was. Het zeewater werd weggeschopt door een kat, en nu zegt men, dat wanneer men een kat plaagt, de zee terug zal komen, waar zij vroeger geweest is).

Tegen de heuvels van Sigi wijst men nog steenen aan, waaraan de prauwen werden vastgemaakt. In de warme bron bij Bora mag men niet roeren, anders zou de zee terugkeeren. Een strook land in Pakoeli draagt tot op heden den naam van Bingge ntasi, „zeeoever”; een boschje in diezelfde streek heet Posompo a sakaja, „landingsplaats der prauwen”. En een boomsoort aldaar noemt men Tiro ntasi, „die op de zee neerkijkt”, wat nu niet meer het geval is.

Dat de Paloevallei inderdaad een meer moet zijn geweest, is den mijningenieur Abendanon bij zijn onderzoekingen in die streek gebleken. Dat meer moet vrij hoog hebben gelegen, zoodat de bodem ervan, opgevuld als de kom was door slib en gruis van de Westelijke en Oostelijke randgebergten, een 500 Meter hooger moet hebben gelegen dan thans. Dit meer moet aan den Noordkant van de tegenwoordige baai van de zee zijn afgesloten geweest door een randgebergte, dat waarschijnlijk gevormd was uit dezelfde basische gesteenten, welke nog aan beide kanten in het Noordelijk deel van de Paloebaai gevonden worden.

„Bij de doorbraak van het Noordelijke randgebergte zal het Paloemeer vrij plotseling moeten zijn leeggelopen, ter-

wijl slib en gruisopvulling spoedig werd weggespoeld..... Het schijnt, dat de zee daarna zuidelijker is geweest dan thans, want bij Dolo heeft men op 2 meter diepte brak bodemwater, terwijl in de vlakte tusschen Paloe en Mamboro hier en daar in den grond stukken koraalkalksteen voorkomen". (E. C. Abendanon, *Geologische en Geographische Doorkruisingen van Midden-Celebes*, II, 843—845, 912—913).

Deze laatste mededeeling is van belang. Wanneer we in de verhalen van de bewoners der Paloevallei hooren spreken van den tijd, dat deze vlakte nog met water bedekt was, hebben we niet te denken aan den tijd, waarin dit dal een meer was, maar aan het veel latere tijdperk, toen het meer reeds was leeggelopen, maar de zee verder het land binnendrong dan thans het geval is.

Van Sindodo ging de reis naar Bora, de hoofdplaats van Sigi. Van oudsher is dit landschap het machtigste in deze streek geweest. De radja's (Magaoe) van Sigi laten zich hierop voorstaan. Dit gaat zelfs zoover, dat men vertelt, dat de Islam het eerst in Sigi zou zijn ingevoerd. Hier zou Datoe Karama (kramat=heilig) uit den hemel zijn neergedaald. Heel naïef vertelt men er bij, dat deze prediker van den Islam den mannen broeken had gegeven om die in de plaats van schaamgordels te dragen. Van Sigi zou hij naar Tawaeli zijn gegaan, en toen pas naar Paloe. Dit verhaal heeft alleen waarde ter bevestiging van het feit, dat Tawaeli vanuit Sigi is bevolkt, en dat Paloe een vrij jonge vestiging is. Maar de streek, waar nu Paloe ligt, moet reeds lang hebben bestaan, toen nog geen twee en een halve eeuw geleden de Islam in de Paloevallei werd gebracht (zie hierover N. Adriani en Alb. C. Kruyt, „Van Posso naar Parigi, Sigi en Lindoe", *Meded. N. Z. G.* deel 42, 1898).

De menschen van Sigi zijn afkomstig van Palolo, een berglandschap ten Zuidoosten van Bora gelegen. Palolo is het Paloesche woord voor „bovenland", waarvoor het Sigisch lore zegt. Een studie van Sigi en Palolo is zeer belangrijk, omdat hierdoor kan worden nagegaan, hoe eenzelfde volk onder verschillende omstandigheden verandert, invloeden, die zich gewoonlijk alleen in het benedenland doen gelden, terwijl de bergbewoners er vrij van blijven. De voor-

naamste invloed, die op de Sigiërs heeft ingewerkt, is die welke door de vorsten is uitgeoefend, die oorspronkelijk van buitenaf zijn gekomen, of althans hun glorie van buitenaf hebben gekregen. Wat wij in die weinige dagen hiervan te weten zijn gekomen, is echter niet voldoende om bepaalde gevolgtrekkingen te kunnen maken.

Wij kregen onze inlichtingen te Bora voornamelijk van twee mannen, die ons door het districtshoofd zelf waren aangewezen als der zake kundig. Dit bleek ook inderdaad het geval te zijn. Met opgewektheid vertelden zij ons alles wat we weten wilden. Ze hadden ons ook gesproken van een steen, die de gedaante had van een karbouw. Deze steen was te Laboea (in het noordelijk deel van de baai) gevonden, dus een heel eind van Bora af; maar in een droom was aan den Madika van Laboea geopenbaard, dat deze steen aan Sigi behoorde. Hij werd dan ook daarheen gebracht en sedert bewaart het districtshoofd te Bora hem. Wanneer er ziekte onder de karbouwen voorkomt, wordt deze steen in water gelegd en met dit water worden de dieren besprenkeld.

Op onze vraag of het hoofd ons dezen steen wel zou willen laten zien, antwoordde men, dat hij daartegen zeker geen bezwaar zou maken. Zoo togen wij dan naar zijn woning. Het hoofd was echter zeer ontstemd, dat men ons over den steen had gesproken. Toch liet hij hem halen. Hij is circa 3 d.M. lang; het rivierwater heeft er ringen in geslepen, zoodat men er met een weinig goeden wil een kop, een lijf en achterpooten aan kan herkennen. Na dit bezoek hadden wij aan de oudjes nog iets te vragen, maar zij lieten zich niet meer vinden.

Een eigenaardigheid van Bora is, dat het er krioelt van vleermuizen, die zich overdag in eenige zeer oude boomen ophouden en daar een geweldig lawaai maken, terwijl zij tegen den avond hun voedsel gaan zoeken. Deze dieren moeten, dunkt ons, een plaag voor de inwoners van het dorp zijn. Uit de omstandigheid, dat niet de minste moeite wordt gedaan om van dit luidruchtige en vraatzuchtige gezelschap bevrijd te worden, meenden wij te moeten opmaken, dat de menschen eenig geloof aan deze dieren hechtten, maar hiervan is bij ons onderzoek toch niets gebleken. De Sigiërs eten deze dieren niet, maar ze laten de in hun dorp wonende Mina-

hassers geheel vrij ze te dooden; ook zagen wij een aantal jongens met blaaspijpen op hen schieten.

Te Bora is een school van het Heilsleger. Dit is ook de standplaats van een officier, maar nadat een drietal van hen hier achtereenvolgens had gewerkt, is de plaats al sedert eenige maanden vacant. Wij namen onzen intrek in de ruime zendelingswoning, waarin ook de beide hier werkende goeroes zich hadden opgeschoten.

Van Bora uit bezochten wij het bovenland Palolo. De weg daarheen stijgt eerst langzaam tegen de heuvels op, maar later worden de hellingen grooter. Het pad voert over de plek, waar het voormalige dorp Sigi lag, nu alleen nog herkenbaar aan de talrijke graven, waarop de beide overeindstaande steenen, die de Mohammedanen in deze streken overal op de laatste rustplaats hunner dooden oprichten. Het dorp Sigipoeloe trekken wij door en Bakoe bakoeloe laten we een honderd meter aan onze linkerhand liggen. Niet ver van dit laatste dorp volgt de weg het kleine riviertje Saloe Kana, tot dicht bij zijn oorsprong, waar een laatste stevige maar korte klim ons op het plateau van Palolo brengt bij het dorp Bobo. Van hier af is men in een goed halfuur te Kapiroë, de woonplaats van den heer en mevrouw Proud, officieren van het Heilsleger.

Tot onze verbazing — omdat niemand het ons gezegd had, en de kaart zooiets niet doet verwachten — bemerkten wij, dat het zuidelijk deel van Palolo een plateau is, waarop zich hier en daar heuvels verheffen. De kampongs Pontana, Petimbe, Poero (Tana Boelawa), Batoe nondjoe, Manoesi liggen alle in deze vlakte. Het noordelijk gedeelte van Palolo is bergachtig, en daar is het niet zoo gemakkelijk reizen als in het zuidelijk deel.

De menschen vertellen, dat deze vlakte vroeger een meer zou zijn geweest, ja, dat het zelfs een geheel zou hebben uitgemaakt met het Lindomeer, wat niet mogelijk is, omdat dit meer eenige honderden meters hoger ligt dan Palolo. Het verhaal zegt dan, dat twee broeders besloten een afwatering te maken, opdat het land droog zou worden. Eén hunner zou naar het Noorden graven (dit werd de Saloe Kana), de ander zou een afwatering naar het Zuiden (naar de Sopoe-rivier) maken. De eerste nam tot versnapering een stuk sui-

kerriet mee, maar aangezien hij, om van het riet te genieten, beide handen noodig had, legde hij zijn graafijzer telkens neer, zoodat het werk niet vlug opschoot. De tweede had een komkommer met zich meegenomen, die hij met de linkerhand vasthield, en waarvan hij nu en dan een stuk afbeet, terwijl de rechterhand onvermoeid aan het graven was. Hierdoor kwam het dat hij met zijn waterweg naar het Zuiden veel eerder klaar was dan zijn broeder. Toen deze pas een klein stroompje had gemaakt, werd hij opgeschrikt door het gebruis van het water, dat zich met groote kracht naar het Zuiden ontlastte. Door het snelle afloopen van het water bleef op een plek veel visch achter, zoodat de lucht verpest werd door den stank. Het dorp, dat daar gebouwd werd, heet tot op den huidigen dag Taaoe (waoe = stank).

Daar er in Palolo geen nachtverblijven voor vreemdelingen (pasanggrahan) worden gevonden, waren wij reeds besloten ons in een tempel op te schieten, maar dit lieten de heer en mevrouw Proud niet toe, en zoo namen wij dankbaar hun aanbod aan om bij hen onzen intrek te nemen.

De menschen van Palolo, ongeveer 1650 zielen, zijn allen gedoopt, maar de heer Proud moest erkennen, dat er van hun Christen-zijn weinig te merken is. Toch laten zich hier meer volwassenen in de meetings zien dan in het Paloe-dal het geval is. En ook onderscheidt dit landschap zich van de Paloe-vallei daarin, dat op de drie zendingsscholen (te Kapiroë, Manoesi en Karara) ook een aantal meisjes ter school gaan. De menschen van Palolo waren nog heidenen, toen zij zich lieten doopen. Toen een onzer 22 jaar geleden met dr. Adriani door de Paloe-vlakte liep, wees de gids hen de bergen van Palolo aan, en zeide: „Daar wonen allen Christenen”. Toen wij onze verwondering daarover te kennen gaven verklaarde hij zich nader: „Ze eten daarboven allen varkensvleesch”. Nu heeten ze inderdaad Christenen, maar misschien zal van de meesten hunner gezegd moeten worden, dat het eten van varkensvleesch het eenige is, dat zij met ware Christenen gemeen hebben.

Het trof, dat wij juist een Zondag te Kapiroë waren. 's Morgens om 9 uur was er een meeting met de schoolkinderen, waar wij op verzoek een en ander van Posso vertelden. Wat ons op deze samenkomst bijzonder trof, was het zuivere zin-

gen van de kinderen. Waar wij dit op andere plaatsen hadden gehoord, viel dit niet te roemen. Tegen den avond zou er nog een bijeenkomst voor volwassenen worden gehouden, maar deze ging niet door, omdat het begon te regenen. De heer Proud vertelde ons, dat als het maar een beetje regent, de menschen niet uit hun huizen komen.

Van Bora trokken wij naar het Noordwesten naar Dolo. We volgden daarbij niet den grooten weg, maar namen een pad, dat recht op ons doel heette aan te loopen, door sawahs en heidevelden en door riviértjes. Ten slotte bleek ons, dat dit binnenpad toch niet veel korter was dan de groote weg. Op dezen tocht vooral zagen we, dat deze oude zeebodem weinig vruchtbaar is. Tal van verlaten sawahs kwamen we over. Twee en een half jaar lang heeft in deze vallei droogte geheerscht, en dit jaar was het weer voor het eerst dat de rijst was gelukt. In tijden van schaarschte eet men het merg van de lanoepalm (*Livistonia rotundifolia*) en de suikerpalm (*Arenga saccharifera*). Eerstgenoemde boom komt veel voor ten Oosten van de Paloerivier; de suikerpalm meer aan den westkant. Wegen zijn in dezen zandigen vlakken bodem gemakkelijk te maken: men heeft eenvoudig een paar goten te graven en de weg is klaar.

Aangezien wij in Dolo geen onderdak vinden, daar er noch een passantenhuis, noch een dorpstempel is, trokken we naar den overkant van de rivier, waar Beka ligt. Hier konden we onzen intrek nemen in een kleinen dorpstempel. We troffen het, dat het juist marktdag was, zoodat we ons volop van groenten en vruchten konden voorzien.

Aan deze zijde (den linkeroever) van de rivier loopt ook een groote weg van Paloe uit naar het Zuiden. Deze weg met de daaraan liggende kampongs is niet op de kaart van Kruyt ingeteekend. Een kwartier loopens van Beka naar het Noorden is weer een zendingspost van het Heilsleger, Rowiga genaamd. Vroeger werd deze post Sibedi genoemd, naar een dorpje, dat nog wat verder naar het Noorden ligt.

De zendelingswoning te Rowiga staat nogal verlaten. Dit huis is gebouwd in de verwachting, dat een deel van de menschen, die op de westelijk van de vallei gelegen bergen wonen, zich hier aan den grooten weg zouden vestigen, maar

dit is niet doorgegaan. De gedoopten in dit ressort bestaan voor het grootste deel uit deze bergbewoners, die den naam dragen van To Pantoenoe asoe, „hondenvleescheters”. (In 1886 heeft dr. J. G. F. Riedel een opstel geschreven over de To Pantoenoe asoe, maar hiermede bedoelde hij de Possoërs). Ze hebben zich in eenige dorpen aan den grooten weg gevestigd, maar een deel hunner is in het gebergte gebleven. Hun nederzettingen op de kammen der heuvels zijn duidelijk te herkennen aan de boschjes kokosboomen. De zending heeft hier drie scholen: te Bamba, Padende en Harampadende.

In het dorp Kaleke, mede aan den linkeroever van de rivier, is een kolonie van melaatschen. De controleur van Paloe denkt er over deze kolonie over te brengen naar een plek tusschen Paloe en Donggala. Aan het Heilsleger zal dan worden gevraagd de zorg voor die kolonie op zich te nemen.

Toen wij de zendingsfamilie Tilbury te Rowiga gingen bezoeken, vonden wij alleen mevrouw thuis, daar adjudant Tilbury kolonel Cunningham naar Baloe geleidde, vanwaar deze naar Donggala en verder naar Java zou vertrekken. Wij werden heel hartelijk ontvangen, en op de rijsttafel genoodigd. In den namiddag keerden wij naar ons bivak terug om ons onderzoek voort te zetten, en tegen den avond weer te Rowiga komende, maakten wij kennis met den heer Tilbury.

Volgens het laatste verslag in „de Strijdkreet” van Juni 1919 is de positie van het Zendingswerk van het Leger op Celebes als volgt: Aantal korpsen 6, aantal buitenposten 92, aantal scholen 14, aantal leerlingen 869, aantal goeroes 25, aantal soldaten, recruten en volgelingen 6324.

Den volgenden dag trokken wij naar Biromaroe, maar toen het bleek, dat hier niet veel voor ons te doen was, liepen wij in den namiddag door naar Paloe.

Daar aangekomen kon onze reis als geëindigd worden beschouwd. Het was nu alleen maar zaak om van hier zoo spoedig mogelijk naar Posso terug te keeren. Wij trokken over Tawaeli en Toboli naar Parigi, en na enkele dagen op scheepsgelegenheid te hebben gewacht, kwamen wij 10 September te Posso aan.